

Durum Deęerlendirmesi

Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi 2021

Aralık 2021 | 16

ORDAF alıřma Grubu

Association of Researchers
On the Middle East and Africa

جمعیة دراسات الشرق الأوسط و أفریقیا

www.ordaf.org

Giriş¹

Afrika, yer yığınının %20,4'ünü, dünya nüfusunun da %14,72'sini temsil eden bir milyarlık nüfusun kıtasıdır. Asırlarca kendi geleneksel yapısı içinde varlığını sürdüren Afrika halkları; sahip oldukları doğal kaynaklarıyla 1884'teki Avrupalı sömürgeci dürtünün temel odak noktası haline geldiler. 1884-85 Berlin Konferansı'nda, Büyük Britanya, Almanya, Fransa, İtalya, Portekiz, ve Belçika Kralı II. Leopold Afrika kıtasını etki alanlarına taksim ettiler. Avrupalı sömürgeciler insani ve hayvani krallıkların doğal sınırlarına ehemmiyet vermeden Afrikalıların topraklarını böldüler. Böylece Modern Afrika ülkelere giden süreci başlattılar. Bugün Afrika, 54 egemen farklı ülkeden meydana gelen bir coğrafyadır.

Kenyalı Nobel Barış ödülü sahibi Dr. Wangari Maathi The Challenge of Africa kitabında Berlin Konferansı sonrasında düzenlenen toprakların sömürgeci güçlerin çıkarlarına çok iyi hizmet ettiğini söyler: “Kurdukları idareler yetkili yerel halkın hakiki bir şekilde gelişmesi ile ilgilenmediler; onlar ya ana ülkelere olan ham madde akımı ile ilgilendiler ya da onları geliştirme ve yerli halkları “medeni”leştirme ve Hristiyanlaştırma adına yeni toprakları sömürgeleştirmeye teşvik edilen beyaz yerleşimcilere örgütsel kabiliyet ve temsil sağlamakla ilgilendiler”.²

20. yüzyılın başları Afrika'yı, Afrikalılarının idaresine geri getirmek üzere ortaya çıkan milliyetçi hareketlere şahitlik etti. İkinci Dünya Savaşı, Avrupa ekonomilerini enkaza çevirdi. Sömürgecilerin emperyal projelerini takip etmeleri için çok az enerjileri kaldı. Afrika'da bağımsızlık arzusu tam da bu süreç içinde yüksek sesle seslendirilmeye başlandı. Nitekim 60'ların başlarından itibaren, Afrika ülkeleri sömürgeci efendilerinden bağımsızlıklarını kazanmaya başladılar. Maalesef bu durum dünyanın süper güçleri arasında soğuk savaşın en sert yıllarına denk geldi ve Afrika hakimiyet mücadelesine karıştı. ABD ve müttefikleri Sovyetler Birliği ve Çin ile rekabet ederek etkisini devam ettirmeye çalıştı. Afrika ülkeleri ise sıklıkla taraf tutmaya zorlandı.

Böyle bir zeminin aksine, Ghana devlet başkanı Kwame Nkrumah'ın 1963'te Afrika'nın bölünmesini tersine çevirmeye yaptığı çağrısı boşa gitti. O yeni bağımsız devletlerin egemen bağımsızlıklarından vazgeçerek, son bir kaç senedir yeniden gelişen bir düşünce olan federal bir Afrika Birleşik Devletleri içerisinde devletler haline gelmeleri fikrini savundu. O zaman, Tanzanya devlet başkanı Nyerere hariç diğer tüm hükümetler bu öneriyi reddetti. Kabul edecekleri tek şey eski Amerika Devletleri Teşkilatı model alınarak kurulacak olan Afrika Birliği Teşkilatı'nın kurulması idi.

1980'lerin sonunda, soğuk savaş giderek etkisini azalttı ve Afrika'daki birçok iç savaş sonlandı. 1989'da Berlin duvarı yıkıldığında Afrika'da çok partili dokuz devlet vardı. Güney Afrika 1994'te demokrasiyi tesis ettiğinde, tüm Afrika'nın güneyi kendi içinde barış içerisindeydi. Bugün 54 Afrika ülkesinin 37'si kırılğan; ancak demokratik bir şekilde çok

¹ Bu durum değerlendirme Zekeriya Kurşun editörlüğünde şu isimlerin katkılarıyla hazırlanmıştır: Ali Okumuş, Cafer Talha Şeker, Ferit Belder, Gassim İbrahim, Suphi Adam, Gökhan Katıtaş, Yasemin Konukçu

² Zubeida Jaffer, “Africa's Story”, Africa: The Untold Story – Rwanda after 18 years, 2012, s. 54-64.

partili yapılara sahiptir. Kalan 17 devlet ise farklı aşamalarda otoriterlikten geçiş ve dönüşüm sürecindedir.

1990'ların başında Afrikalı kimi ülkeler, kıtayı daha büyük bir birliğe sevk eden yeni kurumların ve programların olgunlaşmasının başlangıcını sağlayan Abuja anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşma nihai bir konfederasyona doğru artan bir şekilde gelişme gösteren AB modeline dayanıyordu ve ABD tarzı federasyon üzerinde bir uzlaşmayı temsil ediyordu. Başkan Mbeki 1999'da göreve başladığında, kurmayları kıtanın hükümetleriyle lobi yaparak bu anlaşmanın uygulanmasına hız verdi. Nitekim bu gelişmeler üzerine 8 Temmuz 2002 itibariyle Afrika Birliği Teşkilatı resmi olarak kuruldu.

Devlet başkanları Olusegun Obasanjo'nun (Nijerya), Abdulaziz Bouteflika'nın (Cezayir), Hüsnü Mübarek'in (Mısır), ve Abdoulaye Wade'in (Senegal) aktif destekleriyle Afrika Birliği'nin anayasası küçük bir askeri kuvvet ile BM tarzı bir Barış ve Güvenlik Konseyi'nin, bir Afrika Destek Kuvveti'nin ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey'in kurulması için dönüştürüldü. Muhtemelen uzun vadede bunların en önemli olanı bir Birleşik Afrika Meclisi ve İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi kurmak için Afrika Birliği'nin AB'den mülhem Abuja Afrika Ekonomik Birliği Anlaşması'nı uygulamaya koymaya başlamasıdır. Kwame Nkrumah'ın vizyoner çağrısından 34 yıl sonra aşağıda verilenler kıtanın ileriye gittiğinin bazı belirtileridir.

Afrika'nın: İleride direk seçimlerin de olması ihtimaliyle Midrand'da (Güney Afrika) bir Birleşik Afrika Meclisi bulunmaktadır.

Soykırım ve insanlık suçlarına karşı hareket etmekle görevlendirilmiş Addis Ababa'da bir Barış ve Güvenlik Konseyi vardır. Bu konsey ilk olarak erken uyarı sistemi yoluyla uzlaşma ve arabuluculuk ve Akiller Paneli kullanabilmektedir. Bunlar başarısız olduğunda ise Destek Kuvvetleri'ne önderlik eden bir askeri Personel Komitesi vardır.

Afrika Yatırım İhracat-İthalat Bankası 1993'te kurulmuş ve 1994 Eylül'den beri Kahire'deki (Mısır) merkezleriyle idare edilmektedir.

Afrika'nın güneyindeki dört ülke – Güney Afrika, Namibya, Svaziland, ve Lesoto – ortak para birimine sahiptir. İki hariç tüm on bir Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) üyesinin merkez bankaları ve bakanlıkları para, finans ve mali politikalarda uyum sağlamaya başlamışlardır. Hatta 2021 yılında kıtada tek bir para biriminin kullanılmasına dair niyetler bulunmaktadır.

Afrika işbirliğine destek veren büyük projeler bulunmaktadır: Bunların başında Kongo Nehri üzerine, bir kıta şebekesini besleyecek ve en az 39GW üretecek dünyanın en büyük hidro-elektrik santralini kurmayı hedefleyen, Büyük Inga projesi gelmektedir. Ayrıca her birinin %20 ortaklığında Angola, Botswana, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Namibya ve Güney Afrika'nın beş elektrik kurumundan oluşan bir konsorsiyum olan Westcorp ise yakında tamamlanacak olan 39000 MW'lık Inga 3 için 80 milyar dolar sağlayacaklardır. Afrika kalkınmasında Batılı bağışçılar kısmen geri dururken, Asyalı bağışçılar etkilerini arttırmak ve potansiyel pazar payı almak için ortaya çıkan açığı kapatmaktadırlar: Hindistan-Afrika fonu; Japon hükümetinin Afrika'yı bir milyar doları bağışlayan Ticad fonu ile BRICSA birliği ile beraber kıta; Hindistan, Çin ve Brezilya ile gelişmekte olan ekono-

mik bir işbirliğine şahit olmaktadır. Kıta'da Afrika Gelişme Bankası Grubu, küçükten orta ölçeğe firmalara yatırım yapmakta, bu maksatla yerel bankacılık partnerlerini kullanmaktadır.³

Bütün bunlara ek olarak, Türkiye de yeni bir motivasyonla 2005 yılından itibaren, Afrika'da faaliyet gösteren diğer oyuncuların bir rakibi olarak ortaya çıkmıştır.

Kıta İle İlgili Temel Bilgiler: Demografik/Ekonomik İstatistikler

Dünya'nın ikinci büyük kıtası olan Afrika, 54 tanınmış egemen ülkeye, 9 Jeopolitik bölgeye ev sahipliği yapmaktadır. 2015 yılındaki istatistiksel verilere göre 1,2 milyara (Tahminler, 2025 yılında 1,5 milyar olacağını göstermektedir) ulaşan nüfusuyla dünyanın ikinci en kalabalık kıtasıdır. Yüksek doğurganlık düzeyinin yanı sıra gittikçe bebek ve anne ölümü azalması ile beraber Afrika'nın nüfusu hızlı bir artış göstermektedir. Afrika Birliği'nin demografik raporuna göre önümüzdeki 10 yılda Afrika nüfusu yıllık %1,5 artış gösterecektir.

Afrika'nın en kalabalık 5 ülkesinin sıralaması şu şekildedir:

Ülke	Nüfus Sayısı (Milyon)
Nijeria	182.2
Etiyopya	99.4
Mısır	91.5
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	71.5
Güney Afrika	53.4

En az nüfuslu Afrika ülkeleri ise şunlardır:

Saint Helena	4,124
Seyşeler	93,754
São Tomé ve Príncipe	202,781
Mayotte	233,993
Yeşil Burun	508,315

Afrika nüfusunun % 41'inin 15 yaşın altında olduğu gibi Afrika genelinde genç nüfusun oranı da oldukça yüksektir. Ancak dünyanın diğer bölgelerine nazaran Afrika'da yaşam ortalaması düşüktür. Çoğu ülkede 50'nin altında iken kıta genelinde ortalama 52'dir.⁴

³ Aynı yer.

⁴ United Nations Economic Commission For Africa, The Demographic Profile For Africa, 2016.

Afrika Nüfusunun Dağılımı

Afrika nüfusunun sadece %41'i şehirleşmiştir. Şehirleşme konusunda dünyanın diğer kıtalarının gerisinde kalan Afrika, çok yüksek şehirleşme oranlarıyla 2050 yılında, aşırı şehirleşmenin yaşanacağı bir kıta olacağı öngörülmektedir. Afrika'da şehirleşme oranı bölgeden bölgeye ve ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Örneğin Gabon %80 oranıyla Afrika'nın en şehirleşmiş ülkesi olurken, Burundi %12 oranıyla Afrika'nın en az şehirleşmiş ülkesidir. 2016 yılında bölgelere göre şehirleşme oranı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.⁵

Bölge	Şehirleşme Oranı %
Kuzey Afrika	51
Batı Afrika	45
Doğu Afrika	26
Orta Afrika	27
Güney Afrika	62

Afrika'nın Ekonomik Göstergeleri

Afrika ülkelerinin çoğu gelişmemiş ülkeler kategorisinde yer almamaktadır. Ancak kaynaklar noktasında gerek insan gücü gerekse doğal kaynaklarıyla Afrika kıtası zengin kategorisindedir. Afrika ülkelerinin çoğu hala tarım çağında yaşamaktadır. Ancak petrol üreticisi olan Nijerya, Angola ve Cezayir gibi Afrika ülkeleri de vardır. En büyük petrol üreticisi olan Afrika ülkeleri şunlardır⁶:

Ülke	Günlük Üretim Miktarı
Nijerya	2.525.000
Angola	1.673.000
Cezayir	1.085.000
Libya	678.000
Mısır	300.000

Kıtadaki Temel Siyasal ve Güvenlik Problemleri

Afrika kıtasının temel siyasal ve güvenlik sorunları kısmen devlet anlayışlarıyla alakalıdır. Esasen bu sorunlar iki asırdır dünyaya hakim olan Batılı siyaset ve devlet yönetim modelinin sömürgecilik yoluyla Afrika'ya da nakil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Geleneksel Afrika'da, toplumlar birbirinden farklı olarak, kimi bir arada kabile reisi önderliğinde yaşarken; kimisi de hiçbir otorite tanımamaktaydı. Ancak Avrupalı sömürgeciler,

⁵ African Union, State Of Africa's Population 2017, 2017.

⁶ <https://afrikanza.com/oil-producing-countries-africa/>

Afrika'da yaklaşık bir asır kalıp kıtadan ayrılırken ve bazı ülkelere bağımsızlık verirken, Afrika'nın kendi iç düzenine dikkat etmemişlerdir. Çıkarları doğrultusunda farklı toplumları çizdikleri sınırlar içinde birlikte yaşamaya mahkûm etmişlerdir. Ya da aynı toplumu bölerek farklı ülkelere dağıtmışlardır. Dolayısıyla bugün Afrika ülkeleri sömürge döneminden getirdikleri sınır anlaşmazlıklarının yansısı, toplumlar arasında uyuşmazlıklar; siyaset ve yönetimde ise geleneksel düzen ile modern düzen karışımının çıkmazları, yani kısaca, modern Avrupa devlet modeli transferinin başarısızlıkları göze çarpmaktadır.

Bu model transferinin getirdiği öncelikli sorun, Afrika ülkelerinin eski sömürgecilerden siyasi olarak tam bağımsız olamamalarıdır. Avrupalılar, kurdurdukları modern Afrika ülkelerini uzaktan kontrol edebilmek için kıtadan ayrılırken yönetimi kendilerine sadık yöneticilere devrettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla eski düzeni sürdüren ve metropolden destek alan bu devlet adamları, modern ve demokratik batı yönetim ve devlet anlayışını yok sayarak, 1960'lı yıllardan 1980'li yılların sonlarına kadar kıtaya, baskıcı ve otoriter rejimler yerleştirdiler. Komünist bloğunun yıkılması üzerine kıtada başlayan demokratikleşme süreciyle birlikte bugün de kimi ülkeler sivil ve etnik sorunlarla çekişirken, kimilerinde de eski sistemin devam ettiği görülmektedir. J. F. Bayart'ın devlet sosyolojisine dair yaptığı çalışmalarda ileri sürdüğü gibi; eski sömürgecilerden istismarcı politikaları miras alan Afrikalı siyaset adamları, halk üzerinde hegemonya kurarak devleti sahiplenip, kendi mülkleri haline getirmişlerdir.⁷

Batı devlet anlayışının geleneksel Afrika anlayışına etkisi ile ortaya çıkan sentezde devletin meşruiyeti ne geleneksel düzene ne de modern devlet mantığına dayanmaktadır. Zira teorik olarak Afrika ülkeleri yasa ve hukukla yönetildiği halde, yöneticiler devleti o kadar sahiplenmişler ki; artık kamu ile özel alanı, kamu malı ile özel mülkü, kamu menfaati ile özel menfaati ayırt etmek mümkün gözükmemektedir. Araştırmacılar tarafından Neo-patrimonializm⁸ olarak tanımlanan bu durum nepotizm ve kabilecilik gibi geleneksel yönetim sistemlerini hatırlatmakta ve Afrika'daki modern devlet kavramını sorgulamaktadır. Nitekim Afrikalı siyasetçiler resmî ilişkileri kişiselleştirerek, kamu kaynaklarını da özel ekonomik kaynaklar haline çevirmektedirler. Yöneticiler devleti, kendileri ve kendi aşiretleri için zenginleşme, imtiyaz, güç ve prestij edinme yeri olarak görmektedirler. Buna da hem halk arasında hem de frankofon literatüründe la politique du ventre yani "karın siyaseti" denmektedir. Böyle bir ortamda siyasetin liberalleşmiş olmasına karşın, demokrasinin uygulanması yüzeysel olmaktan öteye geçmemektedir.

Afrika'daki siyasetin diğer sorunu ise yolsuzluk/usulsüzlük/rüşvet (Corruption) ve siyasi kayırmacılığın (Clientelisme politique) yönetimde ve siyasi arenada yaygın olmasıdır. Bu kavramlar birbirlerine yakın ve iç içe olmaları dolayısıyla bazen karıştırılmaktadır. Donatella Delia Porta, rüşveti siyasi kararlar karşılığında para, yani bir değiş-tokuş olarak tarif ederken siyasi kayırmacılık ise seçimde oylar karşılığında verilen imtiyazlar olarak tanımlamaktadır.⁹ J. F. Médard'a göre kayırmacılık, rüşvetten farklı olarak patron ve müşteri gibi eşitsiz kaynakları idare eden iki kişi arasında yapılan karşılıklı imtiyaz

⁷ Bakınız. J.-F. Bayart, *L'État en Afrique, la politique du ventre*, Fayard, 2006

⁸ J. F. Médard, "L'Etat Patrimonialisé", *Politique Africaine*, No: 39, 1990

⁹ Donatella Delia Porta, *Les cercles vicieux de la corruption*, in D. Delia Porta et Yves Mény (dir.), *Démocratie et corruption en Europe*, Paris, La Découverte, 1995, p. 44

temelinde kuruludur.¹⁰ Kayırmacılık üzerine örülen partner ağların gittikçe genişlemesi özel ve kamu alanlarının da birbiriyle karışmasına yol açmaktadır. Neticede kayırmacılık devletin kurumsallaşmasını engellediği gibi yüksek düzey ekonomik ve siyasi yolsuzluğa dönüşmektedir.

Çoğu Afrika ülkelerinin devlet adamları, seçimlerde siyasi destek karşılığında ve seçim dışında ise iktidarlarını garantiye almak için partnerlerine imtiyaz ve ayrıcalıklar tanıyarak kamu kaynaklarını dağıtmalarının yanı sıra, devlet yönetimindeki yolsuzluk ve rüşvetlere de göz yummak zorundadırlar. Aksi taktirde ülkelerinin istikrarsızlığa sürüklendiği yahut iktidarlarının zayıfladığı gözlemlenmektedir. Bazı yolsuzluk ve kayırmacılık ağlarının bağlantıları eski sömürgeci devletler, yabancı kuruluş ve firmalara kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla başta söylediğimiz gibi bu bağlantıları yoluyla Afrika ülkelerinin iç ve dış siyaseti ve ekonomi stratejilerinin belirlenmesinde etkili rol oynamaktadırlar. Kıtada önceki yıllarda ve halen devam eden savaşlar, soykırım, baskıcı rejimler ve darbelerin yabancı güçler ve uluslararası kuruluş ve firmalarca desteklenip finanse edildiği bilinmektedir.¹¹ Her halükârda gerek rüşvet gerekse kayırmacılık genel anlamda temel devlet prensiplerine aykırı ve Afrika ülkelerinin demokratikleşme sürecini de sekteye uğratmaktadır.

Kıtadaki Anglofon/Frankofon Ayrımı: İlişkiler, Rekabetler

1884-1885 tarihli Berlin Konferansı sonrasında, Avrupalı devletleri arasında resmen başlayan Afrika paylaşımı Afrika toplumlarının sadece siyasi değil aynı zamanda kültürel olarak da parçalanmasına sebep olmuştur. Bu sömürgeci devletler 1960'lı yıllarda sömürgelerine bağımsızlık tanırken kendi dilleri, eğitim sistemleri, hukuk ve yasaları miras bırakmışlardır. Dolayısıyla Portekiz, İspanya, Fransa ve İngiltere gibi daha önce Afrika'da sömürge sahibi Avrupalı ülkelerin dilleri ve kültürlerinin varlığı kıtada hala sürdürülmektedir. Fakat çoğu Afrika ülkeleri, sömürgeci en çok payı almış olan Fransa ve İngiltere'den etkilenmişlerdir. İngiltere'den bağımsız olan ve resmi dili İngilizce (Anglofon) olan 24 Afrika ülkesi varken; Fransa'dan bağımsızlık kazanan ve resmi dili Fransızca (Frankofon) olan 20 Afrika ülkesi bulunmaktadır. Ayrıca ikisini de resmi dil olarak kabul eden Kamerun ve Ruanda gibi ülkeler de bulunmaktadır. Aslında sömürgecilik öncesinde bu toplumlar geçişken sınırlar içerisinde birlikte yaşarken, artık yapay devlet sınırları içerisinde Frankofon, Anglofon ve farklı uyruklara ayrılmışlardır. Dolayısıyla dün Fransa ve İngiltere arasında bir sömürge yarışı olduğu gibi bugün de onlardan miras alan bu ülkeler arasında yeni rekabetler ve sorunların yaşandığı görülmektedir.

Frankofon ve Anglofon Afrika ülkeleri siyasi, ekonomik ve altyapı bakımından birbiriyle kıyasladığımız zaman aralarında açık bir farkın olduğunu görmekteyiz. IFM'nin raporlarına göre çoğunlukla Anglofon ülkelerden oluşan COMESA (Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı) 2004 – 2015 arası düzenli olarak %6 büyüme oranı kaydetti. Oysa aynı dönem aralığında FRANC bölgelerine üye olan 8'i Batı Afrika Ekonomi ve Para Birliği (UEMOA) ve 5'i Orta Afrika Ekonomi ve Para Birliği (CEMAC) olmak üzere toplam 13 Frankofon ülkesinin, 2009 – 2015 yılları arasındaki büyüme oranı sadece %3,4'ten %4,9'a yükselmiştir.

¹⁰ Médard Jean-François. "Clientélisme politique et corruption." In: Tiers-Monde, tome 41, n°161, 2000. Corruption, libéralisation, démocratisation. pp. 75-87

¹¹ Bakınız. François Xavier Verschave'ın De la Françafrique à la Mafiafrique

Bu fark, Anglofonların gayri safi yurtiçi hasılasında da kendini göstermektedir. Anglofon ülkeleri Güney Afrika Cumhuriyeti haricinde Sahraaltı Afrika üretiminin %48'ine sahipken, Frankofon Afrika ülkeleri sadece %20'sine sahiptir.¹²

Yapılan araştırmalara göre Afrika'daki Anglofon ülkelerdeki ekonomik ortam Frankofonlarınkine nazaran daha elverişlidir. 2015 yılında yayımlanan bir raporda; yatırımcıları cezbetmek için iyi ekonomik reformlar gerçekleştiren Afrika ülkelerinin hepsi Anglofon olduğu gösterilmektedir. Bunların arasında Moritus, Ruanda, Botsvana ve Güney Afrika Cumhuriyeti yer almaktadır. Doing Business de Afrika kıtasında en kolay yatırımların yapıldığı ülkelere dair anketlerin sonucunda çıkan listenin ilk sıralarında yine Anglofon ülkeler yer almıştır. Girişimcilik ve yerel yatırımları da teşvik eden bu ülkeler, yabancı işadamları ve yatırımcılarının iş ve işlemlerine de kolaylıklar sağlamaktadır. Dolayısıyla Anglofon Afrika ülkeleri Frankofonlardan daha fazla tercih edilmektedir.¹³ Bunun dışında Anglo-saxon kültürüne sahip bu ülke insanları, Frankofon toplumlara kıyasla, kamu görevlerinden ziyade özel işlere girişmeye eğilimli oldukları görülmektedir.

Bazı gözlemciler göre Anglofon Afrika ülkelerinin sahip olduğu bu avantajlardan ziyade savaşlar ve Franc CFA para birimi gibi benzer sorunlar birçok Frankofon Afrika ülkesinin kalkınmalarına sekte vurmaktadır. Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Mali ve Fildişi Sahili gibi ülkeler bariz örneklerden bazılarıdır. Diğer yandan Frankofon Afrika ülkelerinin kullandığı ortak Franc CFA para biriminin Fransız Merkez Bankası tarafından idare edilmesi mezkur ülkelerin para politikalarını belirlemesine engel olmaktadır. Halbuki çoğu Anglofon Afrika ülkeleri kendi paralarını bağımsız bir şekilde kendileri yönetmektedir.

Bu iki grup ülkelerin arasında açılan mesafe dolayısıyla birçok Frankofon Afrikalı, Anglofon ülkelerin refahı, yönetim ve eğitim sistemlerine özenmektedir. Devlet yönetimi ve demokratikleşmeye baktığımızda; sömürgecilik döneminde bile Fransız ve İngiliz sömürge yönetim sistemleri karşılaştırılırsa, İngilizlerin uyguladığı Indirect rule'un daha esnek olduğu kabul edilmektedir. Bugün de Anglosaxon kültürü miras alan Afrika ülkelerinin bürokrasisi daha rahat ve yönetimi de daha demokratik ve şeffaf olduğu görülmektedir.

Altyapılar bakımından bazı Anglofon ülkelerin Frankofon ülkelere göre daha gelişmiş olduğu ve aynı zamanda Fransız ve Anglo-saxon eğitim sistemleri arasında önemli bir fark olduğu da aşikardır. Bu yüzden Ruanda'da, 1994 soykırımından iki sene sonra ülkenin resmi dili olan Fransızca'nın yanında İngilizce ikinci resmi dil ilan edildi. Ancak bu kararın, Ruandanın 2008 yılında Fransa ile bir diplomatik krizi içindeyken yürürlüğe girdiği de unutulmamalıdır. Bu tarihten sonra Fransızca'nın yerine geçen İngilizce ülkenin eğitimde ve yönetimdeki birinci resmi dili olarak kabul edildi.¹⁴ Kamerun'da ise bir buçuk senedir devlet güvenlik güçleriyle Anglofon isyancılar arasında devam eden çatışmaların başlıca sebebi de Anglofon halkın, yaşadıkları bölgelerin tamamında Anglo-saxon eğitim ve yargı sistemlerinin harfiyen uygulanmasını talep etmesidir.

¹² <http://negroneews.fr/pourquoi-lafrique-anglophone-avance-mieux-que-lafrique-francophone/>

¹³ <http://francais.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2012>

¹⁴ Straton Rurangirwa, "Réflexions sur l'actuel conflit français- anglais au Rwanda", Synergies Afrique des Grands Lacs, n°3 - 2014 p. 165-178

Küresel Siyasette Afrika ve Küresel Güçlerin Kıtadaki Faaliyetleri

Rusya'nın Afrika'daki Kalkınma Yardımları ve Yatırımları

Rusya, Afrikalı ülkelerin askeri ve enerji sektörlerinde çıkarlarına hitap ederek kendine siyasi ve ekonomik alan açmaya çalışıyor. Bunu yaparken eski Sovyetlerin Afrika'da bağımsızlık mücadelesini desteklediği ülkeler ile yakınlaşarak, işbirliği geliştirmeyi hedefliyor. Günümüzde Angola, Mozambik, Namibia, Zimbabve ve Güney Afrika gibi ülkelere yakın durarak kendisine alan açmaktadır. Rusya'nın Afrika politikasını yakından takip eden İngiltere'nin düşünce kuruluşlarından Chatham House'da Afrika araştırmaları başkanı Alex Vines'in dikkat çektiği gibi Rusya sahra altı bölgede keşfedilen tabii gaz kaynaklarına yakın ilgi gösteriyor. Kenya ve Uganda gibi Doğu Afrika ülkelerinin nükleer enerji üretme planları da Rusya'nın hedefinde yer alıyor. Pek çok Afrika ülkesi, hava kuvvetleri için Batılı jetleri değil, Rus yapımı MiG-29 modeli jetleri almayı fiyatından ve diğer sebeplerden ötürü daha cazip görüyor. Vines'a göre Rusya; Çin, Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi gelişmekte olan veya yeniden yükselişe geçen bir ülke olmadığı gibi Afrika'da ABD ve Çin ile rekabet edemeyeceğinin de farkında olduğundan bu kıtada sadece kendine has bir pazar oluşturmaya çalışmaktadır. Bunu da enerji ve silah şirketlerine müşteri arayarak yapıyor. Kenya ve Uganda'nın nükleer santral kurmasını desteklediği gibi Uganda'nın son yıllarda en fazla silah ithal ettiği satıcılar da Rus silah şirketleri olmuştur. Ayrıca İsveçli araştırma merkezi (SIPRI), Afrika'nın ithal ettiği silahların yüzde 40'ının Rusya'dan geldiğine dikkat çekmektedir. Özellikle Doğu Afrika'da ekonomik teşebbüsleri üzerinden siyasi nüfuz elde etmeye çalışan Rusya, silah satmaya gelince Afrika'nın tamamına hitap edebiliyor.¹⁵ Bir bakıma Rusya eski Sovyet nüfuzunu da kullanarak daha ziyade devletten-devletlere uzanan resmi ve güçlü bir ilişki sürdürmektedir. Rusya'nın dış yardım programı 2009'da 785 milyon dolar iken, 2010'da yüzde 40 azaltılan bütçeyle 472 milyon dolar ile G8 ülkelerin içinde yabancı ülkelere en az yardım yapan ülke olması dikkat çekmekteydi. Rusya'nın Sovyetler döneminde müttefiklerine yaptığı yardımların devasa miktarlarıyla kıyaslandığında bu rakamlar çok küçük kalsa da Moskova'nın Afrika'da nüfuzunu artırmaya çalışan donör ülkeler arasında yer aldığı unutulmamalıdır. 1986'da 26 milyar dolar dış yardım yapan Rusya, son yıllarda Afrika'ya farklı alanlarda da girdiği görülmektedir. Mesela Rusya, 2016'da Dünya Sağlık Örgütü'nün Afrika'ya yardım programı dahilinde 5 milyon doları bu programa yatırarak bu ilgisini göstermiştir.

Rusya'nın Afrika ülkeleri için son yıllarda yaptığı en büyük yardımlardan biri bu ülkelere alacaklarını silmesi olmuştur. Putin'in Eylül 2017'de yaptığı açıklamaya göre, Rusya, Afrika ülkelerinden alacağı olan yaklaşık 20 milyar dolarlık borçların silerek bu ülkelerin kalkınmalarına destek sunmuştur. Ancak Rusya'nın Afrika'daki en büyük iki kozu, enerji ve silah sektörlerinde bu ülkelerin ihtiyaçlarına cevap verme kapasitesi olarak görülmektedir.

¹⁵ Kevin J. Kelley, "Russia scrambles to be the next major economic player in Africa", Daily Nation, 18 Nisan 2018.

ABD'nin Afrika'daki Kalkınma Yardımları ve Yatırımları

ABD dünyanın en çok dış yardımda bulunan ülkesi olarak kayıtlarda yer almaktadır. Yılda ortalama \$50 milyarlık dış yardım bütçesine sahip olan ülke, bu yardımların dağılımında oldukça stratejik olarak hareket etmektedir. Dış yardımları birer ekonomik ve siyasi araç şeklinde kullanan ABD, kendi menfaatleri kapsamında kaynak aktarımlarını gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda ABD'nin Afrika kıtasına verdiği kalkınma yardımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

ABD'nin Sahra Altı Afrika Bölgesine Yönelik Yardımları 2010-2016 (milyon dolar)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Toplam
Kenya	573	901	1000	910	892	939	1144	6359
Etiyopya	832	695	802	728	741	809	1111	5718
Güney Sudan	45	148	638	628	867	848	717	3891
Nijerya	408	379	548	520	595	593	718	3761
Uganda	423	294	456	569	558	588	742	3630
Güney Afrika	467	486	524	524	519	355	597	3472
Tanzanya	422	344	447	430	590	592	629	3454
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	366	277	387	382	439	469	454	2774
Zambiya	264	237	360	315	672	245	445	2538
Liberya	179	228	218	210	249	770	474	2328
Mozambik	298	198	348	289	337	339	514	2323
Somali	156	273	469	452	403	252	277	2282
Malavi	173	161	182	580	208	244	420	1968
Gana	110	140	149	141	184	290	711	1725
Senegal	656	142	155	117	121	119	100	1410
Ruanda	174	178	177	156	178	246	269	1378
Zimbabve	217	158	160	178	173	188	261	1335
Mali	126	138	284	203	119	206	257	1333
Çad	184	152	158	120	147	109	117	987

Kaynak: Veriler USAID'ten alınmıştır.

ABD'nin stratejik olarak en çok önem verdiği bölgelerin başında Sahra Altı Afrika gelmektedir. Bölgenin sahip olduğu ekonomik potansiyel ve doğal kaynaklar, bu durumun başlıca sebepleridir. Soğuk Savaş döneminde SSCB ile bölgede çekişen ABD, son dönemlerde ise Çin ile yarış içerisine girmiştir. Kıtaya yönelik Afrika'nın Gücü/Power Africa ve Afrika Büyüme ve Fırsat Kanunu ile bölgeye nüfuz etmeye çalışan ABD, dış yardımları bu

çerçevede etkili bir siyasi silah olarak kullanılmaktadır.

ABD'nin Sahra Altı Afrika'da En Fazla Dış Yardımda Bulunduğu Ülkeler İle Olan İlişkisi 2010-2016 (\$ Milyon)

	FDI Miktarı (Doğru- dan Yatırım)	İhracat	İthalat
Kenya	438	5022	3337
Etiyopya	10	7476	1440
Güney Sudan	-	111	0,5
Nijerya	4349	31683	106876
Uganda	65	645	298
Güney Afrika Cum- huriyeti	6659	46478	52823
Tanzanya	1345	1707	663

Kaynak: WITS World Bank, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/>; BEA International Trade and Investment Country Facts, <https://www.bea.gov/international/factsheet/>

Kenya: ABD'nin Sahra Altı Afrika bölgesinde en çok dış yardım aktarımında bulunduğu ülke Kenya'dır. 2010-2016 sürecinde ABD, ülkeye \$6,3 milyar düzeyinde dış yardımda bulunmuştur. ABD'nin Kenya ile olan ilişkileri Soğuk Savaş dönemine dayanmaktadır. Afrika Boynuzu olarak nitelendirilen Kenya, ABD için bulunduğu konum itibariyle önemlidir. Basra Körfezi'ne yönelik olası operasyonlarda oldukça kullanışlı olan Kenya, ayrıca Mombasa'daki limanı ile Somali'ye karşı istikrarlı alternatif bir seçenek olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Reagan döneminde ülkeye büyük önem veren ABD, Sovyet nüfuzunu bölgede çevrelemek için Kenya ile yakın ilişkiler kurmuş ve askeri yardımlarda bulunmuştur (Blanchard, 2013). Soğuk Savaş sonrasındaki Kenya'ya yönelik ABD politikaları, 2010'dan itibaren yeniden yukarı doğru ivme kazanmıştır. Öyle ki, 2015 yılında Barack Obama Kenya'yı görevdeyken ziyaret eden ilk ABD Başkanı olmuştur.

ABD'nin Kenya'ya önem vermesinin birçok sebebi vardır. Askeri ve siyasi açıdan Kenya, bölgede yaşanan çatışmalardan dolayı istikrara sahip bir ülke olarak ABD için değerlidir. Bölgede ABD 2013 yılında 55 operasyon ve 481 güvenlik aktivitesinde bulunurken, 2014 yılında bu rakam 674 olarak kayda geçmiştir (The Conversation, 2015). Somali'de ve Sudan'da yaşanan çatışmalar, Boko Haram'ın faaliyetleri ve DAESH riski gibi faktörler terörizmle mücadele kapsamında Kenya'yı askeri ve siyasi açıdan ABD için vazgeçilmez kılmaktadır.

Kenya, ABD için ekonomik anlamda da değer taşımaktadır. Piyasa temelli ekonomiye sahip olan ülke, Doğu Afrika'nın ekonomik, ticari, finansal ve taşımacılık merkezi olarak nitelendirilmektedir. Bölgedeki en gelişmiş endüstriyel yapıya haiz olan Kenya, birçok ülkenin ihracatçılarının ve yatırımcılarının iştahını kabartmaktadır. Nairobi şehri, Kahire ve Johannesburg arasındaki bölgede yer alan en büyük kent olup, konumu sebebiyle Orta ve Doğu Afrika'nın merkezi olarak görülmektedir. Ayrıca ülke, her ne kadar mineral kaynakları açısından kısıtlı rezervlere sahip olsa da, barındırdığı titanyum ve altın kay-

nakları ile oldukça ilgi çekici olmaktadır. Bu durum ABD'nin ülke ile olan ticaret hacmine de yansımıştır. İstikrarsız bir bölgede istikrarını korumayı başarabilen Kenya'nın ABD ile olan ticaret hacmi 2010-2016 döneminde \$8,4 milyar düzeyinde iken, ülkedeki ABD, FDI miktarı yarım milyar dolar düzeyindedir. Eldeki bulgular ve tarihsel ilişkiler incelendiğinde, ABD'nin Kenya'ya yönelik yardımlarının temelinde askeri ve siyasi etmenlerin ağır bastığı ve ekonomik etmenlerin de göz ardı edilemeyeceği dile getirilebilir.

Etiyopya: ABD'den bölgede en çok dış yardım alan ikinci ülke \$5,7 milyara yaklaşan miktarla Etiyopya'dır. Etiyopya'da iktidarda bulunan rejim, Mayıs 1991'de Marksist askeri yönetim olan Derg'i deviren ve kendilerini Etiyopya Halkları Devrimci Demokratik Cephe olarak adlandıran koalisyon güçleridir. Kontrolü ele alan bu cephe Etiyopya'yı, kalkınmacı demokrasi çerçevesinde olan federal demokratik cumhuriyet olarak tanımlamıştır. Kenya gibi Afrika'nın Boynuzu olarak nitelendirilen Etiyopya, ABD için bölgede büyük bir önem taşımaktadır. Marksist ideolojiden ayrılarak kapitalist kalkınmacı modeli benimseyen ülke, ABD'nin bölgedeki önemli müttefiklerindedir. Soğuk Savaş dönemine kadar uzanan bu birliktelikte, Etiyopya haiz olduğu stratejik konum nedeniyle 1970'lerde Batı ülkeleri için istihbarat toplamada bir üs görevini üstlenmiştir (Begashaw, 2014).

İdeolojik önemin yanı sıra Etiyopya sahip olduğu su kaynaklarından dolayı bölgede kritik bir değere sahiptir. Ülkenin yüksek kesimlerinde bulunan ormanlar yağmur suyunun büyük bir bölümünü depolarken, Nil nehrinin sularının %86'sını karşılamaktadır. Bu kapsamda "Afrika'nın Su Kulesi" olarak nitelendirilen ülke, bölgenin geleceğinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Etiyopya askeri açıdan da ABD için değerlidir. Bu çerçevede Etiyopya Doktrini'ni oluşturan ABD, ülkenin başta Sudan'a, Eritre'ye ve Somali'ye yakın olması sebebiyle terörle mücadelede büyük bir değer atfetmektedir. DAESH, El-Şebab ve El-Kaide'ye yönelik bölgede düzenlenen operasyonlarda Etiyopya, Batı'nın kendi politikaları doğrultusunda bölgede barışı ve güvenliği tesis etmede stratejik müttefiklerinden biridir. Ekonomik açıdan yeterli üretim tesislerine sahip olmayan ülke, buna rağmen 2010-2016 yılları arasında ABD ile yaklaşık \$9 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmine ulaşmıştır. Bu bilgiler ışığında ABD'nin Etiyopya'ya yaptığı yardımların ideolojik ve askeri çerçevelerde gerçekleştiği ifade edilebilir.

Güney Sudan: Güney Sudan, ABD'nin bölgeye yönelik en çok dış yardımda bulunduğu üçüncü ülke konumundadır. 2011 yılında, 1956 yılında bağımsızlığını ilan etmiş olan Sudan'dan ayrılarak, bağımsızlığını elde eden ülke, Afrika coğrafyasında son yıllardaki en büyük karmaşanın yaşandığı yer olarak Sudan ile birlikte göze çarpmaktadır. Tarihsel olarak Sudan ile bağımsızlığının ilk yıllarında olumlu ilişkiler içerisinde olan ABD, ülke ile de facto askeri müttefiklik yapmıştır. Bu doğrultuda Sudan topraklarında iki ülke "Parlak Yıldız Operasyonu" olarak adlandırılan askeri tatbikatlarda bulunmuştur. Ancak ABD'nin Numeyri'yi destekler nitelikteki ziyareti üzerine Hartum yönetimi bu durumu tehlike olarak nitelendirerek, ABD ile olan ilişkileri aksatmıştır. 1989 yılında Sudan'da askeri darbenin gerçekleşmesiyle beraber iki ülke arası ilişkiler donmuş; 1991 yılında Sudan'ın Körfez Savaşı'nda Irak'ı desteklemesi üzerine ise iki ülke arasındaki ilişkiler kopmuştur.

Güney Sudan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber ABD bölgeye yeniden erişme imkanına sahip olmuştur. ABD, ülkeye demokratik değerlerin yerleştirilmesi, bölgedeki çatışma durumunun sona erdirilmesi ve yeni kurulan ülkenin kalkınmasını gerçekleştirilmesi gibi resmi söylemler ile bölgedeki varlığını meşrulaştırmaktadır. ABD'nin Güney

Sudan'a önem vermesinin altında körfez bölgesine, ABD'nin müttefiklerine yakınlığı ve Kuzey Afrika ile bağlantı noktası niteliğindeki stratejik konumu; Abyei bölgesindeki zengin petrol kaynakları ve başta Çin olmak üzere bölgede bulunan diğer uluslararası aktörlerin etkinliklerini kırmak yatmaktadır. Bunların yanı sıra Güney Sudan'ın bağımsızlığı ABD tarafından uzun süreli diplomatik girişimlerin zaferi olarak görülmektedir (Rosen, 2018). Bu sebeple ülkeye ayrı bir önem atfedilmektedir. Otoriter Müslüman yönetimi olarak nitelendirilen Kuzey yönetimine karşı, özgürlükçü Hristiyanların çoğunluğunu oluşturduğu Güney kesiminin başarısı olarak ifade edilmektedir. Bu gerekçelerden dolayı ABD, Güney Sudan'a yılda yaklaşık yarım milyar dolar gibi oldukça yüksek seviyelerde dış yardımda bulunmaktadır.

Nijerya: ABD'nin bölgede en çok yardımda bulunduğu dördüncü ülke ise Nijerya'dır. ABD ile Nijerya arasındaki ikili ilişkiler kolonyalizm sonrası döneme dayanmaktadır. Önceleri Britanya'nın eski bir kolonisi olarak varlığını sürdüren Nijerya, 1960 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca hem ABD hem de SSCB sahip olduğu büyüklük, nüfus, petrol, ekonomik ve askeri potansiyelinden dolayı Nijerya'ya yoğun ilgi göstermişlerdir. 1966-1972 yılları arasında ABD ile Nijerya arasındaki ikili ilişkiler, Afrika'nın güneyinin bağımsızlığı hususunda oluşan karşıt görüşler nedeniyle oldukça soğuk bir halde ilerlemiştir. Amerika'nın Biafra Cumhuriyeti'nin yanında yer alarak Nijerya'ya karşıt bir pozisyon benimsemesi ve gerçekleşen sivil savaş boyunca Nijerya'ya askeri mühimmat satışını durdurması, ikili ilişkilerin bozulmasının temelini oluşturmuştur. Ancak 1977'de Jimmy Carter'ın ABD'de Başkan olması ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler aniden düzelmeye başlamış ve ABD, bir yandan Nijerya'nın bağımsızlığını tanıırken, diğer yandan Nijerya'yı bölgede istikrarı oluşturacak güç olarak tanımlamıştır. 1990'larda ekonomik diplomasi anlayışını benimseyen Nijerya, ticari imtiyazlar elde etmeyi, yabancı yatırımcıları ülkeye çekmeyi ve Batılı finansörlere olan borçlarını yeniden yapılandırmayı amaç edinmiştir. Nijerya, Afrika'nın ve Siyahi ırkın en gözde ülkelerinden birisidir. Kendisini "Afrika'nın Devi" olarak nitelendiren ve siyahi halkların potansiyel lideri olarak gören ülke, dış ilişkilerinde Afrika meselelerine önem vermekte ve dış politikasının merkezine bu meseleleri koymaktadır.

İktisadi anlamda Nijerya kıtadaki en büyük ekonomiye haizdir. 180 milyondan fazla nüfusa sahip olan ülke, yıllık ortalama \$500 milyarlık GDP miktarına sahiptir. ABD, Nijerya'nın en büyük yabancı yatırımcısı ülkesi konumundadır. Özellikle petrol ve madencilik alanında yatırımlarda bulunan ABD'li girişimcilerin ülkedeki FDI miktarı \$4,5 düzeyindedir. 37 milyar varil rezervi ile dünya petrol rezervlerinin %3'ünden fazlasına sahip olan ve günlük 1,5 milyon varil üretimiyle ham petrol üretiminde dünyada ilk 15 ülke arasında bulunan Nijerya, petrol ihracatında ise 6. sırada yer almaktadır. Doğalgaz açısından da zengin olan ülke, 5,2 trilyon metreküp rezerve sahiptir. Bu miktar Nijerya'yı kıtanın en büyük, dünyanın ise 9. en büyük doğalgaz rezervine sahip ülkesi yapmaktadır (Anadolu Ajansı, 2017). ABD ile AGOA çerçevesinde tercihli ticaret anlaşması yapmış olan Nijerya, bu sayede \$138 milyardan fazla ikili dış ticaret hacminin oluşmasını sağlamıştır. ABD için daha çok ekonomik açıdan önem taşıyan ülke, Boko Haram ve DAESH gibi terör örgütleri ile mücadelede de kritik roller üstlenmektedir. Bu kapsamda ABD'nin yaptığı yardımlarda Nijerya, sahip olduğu ikili ticari ilişkiler ve doğal kaynak rezervleri ile yardıma daha çok muhtaç olan ülkelerin önüne geçerek en çok pay alan ülkelerden biri olmaktadır.

Uganda: ABD'nin Sahra Altı Afrika bölgesinde en fazla yardım ettiği beşinci ülke konumunda Uganda bulunmaktadır. 2010-2016 döneminde ABD'den yaklaşık \$3,6 milyar yardım alan ülke, 1962 yılında bağımsızlığını ilan etmiş olup, aynı yıl ABD ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır. Ticaret ve yatırım noktasında ABD ile güçlü bağlara sahip olmayan Uganda'nın, ABD'den oldukça yüksek seviyede dış yardım almasında iki ülke arasındaki güvenlik ve askeri alanlarda yapılan işbirliklerinin etkili olduğu ifade edilebilir. Somali'deki çatışma ortamına yönelik alınan önlemler ve El-Kaide ve El-Şebab gibi terör örgütlerine karşı güvenliğin sağlanmasına ve mücadele edilmesine yönelik Uganda, Afrika Birliği kapsamında füzeleri topraklarında barındırmaktadır. ABD'nin bölgedeki önemli güvenlik ortaklarından biri olduğunun üst düzey yetkililerce belirtildiği ülke, ABD öncülüğünde İsrail ve Etiyopya ile bir araya gelerek bölgesel güvenlik kapsamında ortak hareket etmektedir. Ayrıca ABD, Uganda'ya AIDS/HIV gibi hastalıklarla mücadele kapsamında da önemli miktarlarda yardımda bulunmaktadır.

ABD Askeri Yardımlarından Sahra Altı Afrika'da En Çok Faydalanan Ülkeler 2010-2016 (Milyon \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Toplam
Somali	102	75	194	263	136	11	1	782
Kenya	2	26	4	61	31	94	113	331
Güney Sudan	45	43	49	28	34	27	37	263
Uganda	17	11	60	24	30	27	12	181
Mali	1	2	129	20	3	1	6	162

Kaynak: Veriler USAID'ten alınmıştır.

Güney Afrika: Güney Afrika, bölgede ABD'den en çok dış yardım alan altıncı ülke konumundadır. Soğuk Savaş döneminde Sovyet nüfuzunun bölgede engellenmesine yönelik politikalar izleyen ABD için Güney Afrika'nın önemi, ekonomik temellere dayanmaktadır. ABD ile Güney Afrika bir yandan AGOA çerçevesinde tercihli ticaret anlaşmasını imzalamışken, diğer yandan Ticaret, Yatırımı ve Kalkınma İşbirliği Sözleşmesi/TIDCA'ni oluşturmuştur. Böylelikle gümrük sorunlarını gidermek, ticareti kolaylaştırmak ve yatırımları desteklemek yolunda önemli adımlar atan iki ülke, Karşılıklı Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşmasını da imzalamıştır. Bu ortaklıklar sonucunda 2010-2016 döneminde iki ülke arasında gerçekleşen dış ticaret hacmi yaklaşık \$100 milyardır. 600 fazla Amerikan şirketin faaliyet gösterdiği ülkede, ABD'nin 2016 yılı sonundaki toplam FDI miktarı yaklaşık \$6,6 milyardır. Trans-Pasifik Ortaklığını (TPP) hayata geçirmeyi hedefleyen ABD, bu ortaklığa, stratejik bir konuma sahip olan Güney Afrika'yı da eklemek istemektedir. Böylelikle Çin'in bölgede oluşturmaya çalıştığı nüfuzu kırmak isteyen ABD, ayrıca dünya ticaretinin %30'unu kapsaması planlanan bu proje ile, başta tarım ürünleri olmak üzere, Güney Afrika mallarını Batı piyasalarına entegre etmek istemektedir (The Conversation, 2015). Güney Afrika'yı cezbedeci ülke konumuna getiren diğer unsurlar ise sahip olduğu altın ve kömür madenleridir. 1980'lerde dünya altın üretiminin %65'ini gerçekleştiren ülke, son dönemlerde bu alandaki liderliği kaybetse de önemini korumaktadır. Dünya altın üretiminin yılda 150 ton ile %6'sını oluşturan Güney Afrika, ABD ve Çin gibi ülkelerin ülkede bulunma sebeplerinden birine haizdir (Paratic, 2017). Ülke kömür

rezervleri açısından da oldukça kritiktir. 30 milyar tondan fazla kömür rezervine sahip olduğu ifade edilen Güney Afrika, yılda 260 milyon ton kömür üretiminde bulunarak en çok kömür üreten 7. ülke konumundadır. Batı ve Çin'in en çok alıcısı olduğu bu üretimler, büyük devletlerin kontrol etmek istediği alanları oluşturmaktadırlar (Tespam, 2017). Bu çerçevede, Güney Afrika ile ciddi seviyede ekonomik ve ticari ilişkileri sahip olan ABD, dış yardımlarını da bu ülkeye yönlendirmiş durumdadır.

Tanzanya: Sahra Altı Afrika bölgesinde ABD'den en çok yardım alan yedinci ülke, yılda ortalama yarım milyar dolar alan ile Tanzanya'dır. Tanzanya, 1986 yılında Ujamaa olarak adlandırdıkları sosyalist ekonomik modeli terk ederek, piyasa temelli özel sektör egemenliğindeki ekonomik anlayışı benimsemiştir. Bu açıdan ABD için yeni bir etki alanı olarak görülen Tanzanya'nın asıl önemi ise sahip olduğu altın, nikel ve doğalgaz rezervlerinden kaynaklanmaktadır. Tanzanya'da altın madenciliğinin kökeni 19.yüzyıl sonlarındaki Alman kolonyalizmine kadar uzanmaktadır. Tanganyika bölgesinde başlayan altın madenciliği, iki büyük savaş arası periyotta devam etmiş, 1970'lerde azalmış, altın fiyatlarının artmasıyla birlikte 1990'lardan itibaren yeniden önem kazanmıştır. 1999 yılında birçok ABD'li ortağı bulunan Golden Pride madencilik şirketinin faaliyet gösterdiği ülkede, 2009 yılında ise hisse çoğunluğunun ABD'li Barrick Gold holdinginde bulunduğu Akasya Yatırımın kontrolünde olan Buzwagi madencilik şirketi, ülkede altın arama, çıkarma ve üretme faaliyetlerine başlamıştır (Mwakyusa, 2012). Altının yanı sıra 2012 yılında miktarının 290 bin ton civarında olduğu ifade edilen nikel rezervleri ülkede bulunmuştur.

Çinli şirketlerin de altın, kömür ve demir alanlarında yatırımlarda bulunduğu Tanzanya'daki en önemli rezervleri doğalgaz kaynakları oluşturmaktadır. İlk olarak 2004 yılında duyurulan rezervler, Songo Songo adalarında keşfedilmiştir. Mozambik ve Tanzanya'nın arasında kalan Hint Denizi bölgesinde 250 trilyon metreküplük gaz rezervinin olabileceği tahmin edilirken, Tanzanya'da kanıtlanmış doğalgaz rezervi 2,2 trilyon metreküp civarındadır (EIA). ABD'li ve Kanadalı yatırımcıların büyük hisse sahibi olduğu Orca firmasının kontrolünde olan bölgedeki doğalgazlar, büyük bir ekonomik değeri ifade etmektedir. Bu kapsamda ülkede \$1,34 milyar ABD FDI bulunurken, iki ülke arasındaki ticaret hacmi ise 2010-2016 periyodunda \$2,3 milyar düzeyindedir. Eldeki veriler ve olgular incelendiğinde ABD'nin Tanzanya'ya yardımlarının temelinde doğal kaynakların ve dolayısıyla ekonomik sebeplerin bulunduğu ifade edilebilir.

AB'nin Afrika'daki Kalkınma Yardımları ve Yatırımları

2007 Lizbon'da yapılan Afrika-AB Zirvesi'nde yılında AB ile Afrika arasında Müşterek Afrika-AB Strateji (JAES) belgesi kabul edilmiştir. Bu belge ile AB-Afrika ilişkileri kalkınma yardımlarının ötesine geçirilmeye çalışılmış ve eşitler arasında bir ortaklık vurgusu yapılmıştır. Müteakip yıllarda JAES'in uygulanması adına farklı yol haritaları da kabul edilmiştir. Örneğin Brüksel'de kabul edilen 2014-2017 yol haritasına göre Afrika-AB için 5 temel işbirliği alanı belirlenmişti:

- Barış ve güvenlik;
- Demokrasi

-İyi yönetim

-İnsan hakları

-İnsan kalkınması

Bu başlıklar ile sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınma ve büyüme ve kıtanın entegrasyonu sağlanmak istenmektedir. Bu bağlamda Afrika-AB arasındaki diyalog resmi olarak 4 farklı mekanizma üzerinden yürümektedir:

-AB-Afrika Zirveleri

-Bakanlıklar Düzeyindeki Toplantılar

-Komisyonlar Düzeyindeki Toplantılar

-Yıllık Müşterek Forumlar.

Bu bağlamda AB ve Afrika arasında öne çıkan fonlar arasında Pan-African Programı yer almaktadır. Bu program Afrika'yı bir bütün olarak ele alması açısından önemlidir. Program'a JAES'i desteklemek üzere 2014-2020 dönemi için 845 milyon Euro ayırmıştır. Fonlanan projeler üç temel tema üzerinden belirlenmektedir: Boyut olarak bölgeler arası ya da kıtasal olması, Afrika ve AB açısından müşterek bir çıkar sunmalı, diğer finansal yardımları tamamlayıcı bir proje olmalı. Ağustos 2016 itibari ile bu bütçenin 300 milyon Euro'su 25 farklı proje ile kullanılmıştır. Fonlanan projelerden bazıları şunlardır: Africa Transport Policy Programme, AfricaConnect2, Pan-African Statistics, Pan-African Financial Governance Programme, EU-Africa Infrastructure Support Mechanism.

Bunun ötesinde, AB ve Afrika arasında kıtadaki barış ve güvenlik meselelerine yönelik African Peace Facility isimli bir fon daha bulunmakta ve bu fon Afrika Birliği ve Afrika'daki Bölgesel Ekonomik Toplulukların çabalarını desteklemektedir. 2004 yılında kıta liderlerinin talebi üzerine kurulan bu fon bugüne kadar 3 milyar Euro'ya yakın fon sağlamıştır. Tabii ki fonun amacı sadece geçici barış ve güvenlik sağlamak değil, barış ve güvenliği beraberinde getirecek olan siyasi istikrarın sağlanmasına yönelik projeleri de desteklemektir. Bu bağlamda bu fon kıtada Kapasite İnşası, Erken Müdahale Mekanizması, ve Afrikalılar Liderliğindeki Barış Destek Operasyonları çerçevesinde çalışmalar yürütmektedir. 2017-2018 eylem planı için ayrılan bütçesi 592 milyon Euro'dur.

Genel olarak değerlendirildiğinde; AB'nin küresel yardım mekanizmasının %50'sini teşkil edildiği bilinmektedir ve 2016'da Afrika'ya AB ve üye devletleri tarafından 21 milyar Euro kalkınma yardımı sağlanmıştır. Ayrıca Afrika'daki yabancı yatırımların üçte biri AB'den gelmektedir ki bu 2015'te 32 milyar Euro'luk bir yatırımdı. Ayrıca AB'nin 7 farklı askeri ve sivil misyonu kıtada görev yapmaktadır. Bunun haricinde 2014-2020 arasında eğitim faaliyetleri ve programları için de AB kıta için 1,4 milyar Euro bütçe ayırmıştır.

Çin'in Afrika'daki Kalkınma Yardımları ve Yatırımları

Çin'in Afrika'ya siyasal, ekonomik ve ideolojik nüfuzunu artırma bakımından kalkınma yardımları önemli bir rol oynamaktadır. Küresel Güney'in az gelişmiş ülkeleri arasında

yeni ortaklar bulmak, küresel düzeyde gücünü kabul ettirmek için dış yardımlar geleneksel Batı modelinin dışına çıkarılarak yeni bir ilişki biçimi doğurmaktadır. Öncelikle Çin; az gelişmiş ülkelerde kalkınmaya yönelik işbirliği olanaklarının tartışıldığı, bu ülkelerin kalkınma hedefleri önündeki engellerin kaldırılması ve uzun vadede dış yardıma olan ihtiyacın azaltılmasını amaçlayan OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)'ye bağlı DAC (Kalkınma Yardımları Komitesi) üyesi değildir. Bu yönüyle de Afrika'ya kalkınma yardımları açısından Batılı olmayan ancak etkin bir aktör olarak Çin'in bu yardımlarının bağlamı, biçimi ve hedefleri sürekli soru işaretleri yaratmaktadır. On yıllardır süren Batı merkezli kalkınma yardımlarının başarıya ulaşamaması ve birtakım siyasal önkoşullar içermesi, Çin'in bilgi ve deneyimi öne çıkaran ve ön koşul içermeyen yaklaşımının önemli bir iddiaya sahip olmasına sebep olmuştur.

Çin'in Kalkınma Yardımlarını Yürüten Kurumlar

Çin'in Afrika ülkelerine kalkınma yardımları yakın zamana kadar, farklı başlıkları organize eden pek çok hükümet kurumu tarafından ortaklaşa yürütülmekteydi. Bu kurumlar temel olarak Ticaret Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Çin İthalat-İhracat Bankası (Eximbank) ve Çin Kalkınma Bankası'dır. Bunun yanında pek çok diğer teşkilat ve kurumlar da (33 tane) dış yardımlar üzerinde belirli düzeylere kadar etki sahibiydiler.¹⁶ Bazen bu çoğulluk, görev ve sorumluluklar konusunda birtakım üst üste gelmelere de neden olmaktadır. Özellikle Ticaret Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı arasında stratejik dış politika çıkarılarının öne çıkarılması ile ekonomik çıkarların öne çıkarılması yaklaşımı konusundaki çatışmalar bir takım uyuşmazlıklara sebep oluyordu. Aynı zamanda dış yardımların fonlanması ve yönetilmesinin dağınık yapısının Çin'in dış yardım koordinasyonunun etkinliğine zarar verdiği üzerine eleştiriler geliyordu.¹⁷

2018 yılında ise dış yardımların stratejik planlamasının güçlendirilmesi, genel koordinasyonunun sağlanması ve ülkenin dış politika planlarına ve stratejik "Bir Kuşak, Bir Yol Girişimine" (One Belt One Road Initiative) daha iyi hizmet edebilmesi adına Çin Uluslararası Kalkınma İşbirliği Teşkilatı (CIDCA) kurularak dış politika çıkarılarının kısa vadeli ekonomik çıkarlara nazaran öncelik verilmesi amaçlanmıştır. Teşkilat doğrudan Çin Devlet Konseyi'ne karşı sorumlu olacaktır. Böylece, Ticaret Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki mücadelenin sona ermesi adına önemli bir adım atılmıştır. Ancak yine de henüz tam olarak CIDCA'nın yetkiyi eline alabildiği ve dış politik yaklaşımların ticari kararlara tercih edilmesine karşı çıkan Ticaret Bakanlığı üzerinde dış yardımlar konusundaki otoritesini kabul ettirebildiğini söylemek mümkün değildir.¹⁸ 1994'te kurulan Çin Eximbank ise imtiyazlı kredi programlarının fonlanması ve yürütülmesi ile ilgilenmektedir. Çin Kalkınma Bankası ise bir yandan serbest piyasa üzerinden borç vermekte, diğer yandan ise Çinli ürün ve hizmetlerin işin içine dâhil olduğu (asgari 50%) büyük projelere imtiyazlı krediler vermektedir.¹⁹ Devlet kurumlarının merkezi rolüne karşın Çin'in dış

¹⁶ Jacob Mardell, Development Coordination: Foreign Aid with Chinese Characteristics, MERICS, 07.08.2018, <https://www.merics.org/cn/node/7941>

¹⁷ Denghua Zhang, China's New Aid Agency, The Interpreter, 19.03.2018, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/china-s-new-aid-agency>

¹⁸ Jacob Mardell, Development Coordination: Foreign Aid with Chinese Characteristics

¹⁹ Deborah Brautigam, The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa, Oxford: Oxford University Press, 2011.

yardımlarında sivil toplum kuruluşlarının rolü çok sınırlıdır.

Küresel Kalkınma Yardımları ve Çin'in Stratejisi

Çin'in kalkınma yardımları metodu ise klasik Batılı yardımlardan büyük ölçüde farklılık gösterir. Öyle ki bazı durumlarda Çin'in yaklaşımı OECD'nin kalkınma yardımları tanımıyla (örneğin bu tanıma göre askeri yardımlar veya borçların affedilmesi kalkınma yardımı olarak değerlendirilmez) çelişebilmektedir. Çin, Afrika'ya yönelik yardımlarını doğrudan mali yardımlar yerine büyük ölçüde proje bazlı yönetmektedir. Bunu yaparken, kendi gelişim modelini diğer gelişmekte olan ülkelere bir örnek olarak ortaya koyarak kalkınma yardımlarını hiyerarşik bir yardım eden-yardım alan ilişkisinden çıkararak işbirliği prensipleri üzerine inşa etmektedir. Bu ise, hâkim siyasal iktidarlar aracılığıyla pek çok ilişkinin kurulabilmesine, Batı'nın demokratikleşme, insan hakları konularında ısrar ettikleri ön şartların Çin'in kalkınma yardımları stratejisinde yer almamasına sebebiyet vermektedir. Bunun yerine karşılıklı kazanç ve gelişme üzerine ortak yollar gibi ilkeleri ön plana çıkarmaktadır.²⁰

Böylece Çin, hem Afrika ülkelerindeki siyasal rejimlerin iktidarlarına iç işlerine karışma ve egemenlik kavramları üzerinden saygı göstererek bir meşruiyet sağlamakta hem de kendi gelişme modelini (siyasi otoriterlik ve ekonomik kapitalizm) Afrika kıtasında güçlendirerek bölgede yumuşak gücünü artırmaktadır.²¹ Bu yönüyle bir yandan ticari ilişkilerine siyaset üstü bir dokunulmazlık kazandırırken diğer yandan Batı'nın kıtadaki normatif üstünlüğüne de meydan okumaktadır. Bu durum ise özellikle Batılı ülkeler tarafından Çin'in demokratik yönetim ve insan hakları gibi liberal ön prensipleri dikkate almaması dolayısıyla "haydut bağışçı" (rogue donor) olarak suçlanmasına sebep olmaktadır.²²

Çin'in yardımlarını klasik kalkınma yardımlarından ayıran önemli bir unsur yardımların ikili ilişkiler yoluyla gerçekleştirilmesidir. Buna göre Çin yardımlarını uluslararası kuruluşlar aracılığıyla değil, doğrudan ilgili ülke ya da ülkeler ile gerçekleştirmektedir. Bunun temel nedeni olarak yardımların etkinliğinin artırılması ve Batılı paydaşlar ve kurumların Çinli değer ve kalkınma yardımı kavramının içini boşaltması tehdidi ve yardımların organize edilmesi aşamasında belirlenen Çin'in müstakil siyasal, ekonomik ve kültürel hedeflerinden uzaklaştırma potansiyelidir.²³ Ancak bu ikili ilişkinin Çin açısından da bir takım dezavantajları vardır. Örneğin, Çin çok taraflı kurumların küresel düzeydeki kalkınma yardımları stratejilerinin, önceliklerin ve prensiplerin belirlenmesi sürecinin dışında kalmaktadır.

²⁰ Christopher Dent, 'Africa and China: A New Kind of Development Partnership', In C. M. Dent (ed.), China and Africa Development Relations, Abingdon, Oxon, England; New York: Routledge, 2011, pp.6-7

²¹ Yun Sun, 'Africa in China's New Foreign Aid White Paper', July 1, 2014, Brookings, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2014/07/16/africa-in-chinas-new-foreign-aid-white-paper/>, p.12

²² Brautigam, The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa

²³ Ferit Belder, Samiratou Dipama, 'A Comparative Analysis of China and Turkey's Development Aid Activities in Sub-Saharan Africa' In Emel Parlar Dal (ed.) Middle Powers in Global Governance, Palgrave Macmillan, Cham, 2018. p.241

Sahra-Altı Afrika'ya Çin Kalkınma Yardımları

OECD ülkelerinin kalkınma yardımları konusunda açık olmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda kullanılan kalkınma yardımları DAC'a rapor edilmektedir. Buna karşın Çin ise kalkınma yardımlarını belirli zaman aralıklarıyla duyurduğu raporlarla ilan etmektedir. Bu bağlamda ilk rapor (White Paper) 2011 yılında yayınlanmıştır. İkinci rapor ise 2014 yılında yayınlanmıştır. Bunlara göre 1950 ile 'Afrika Yılı'nın ilan edildiği 2006 tarihleri arasında Çin'in kalkınma yardımları 206.5 milyar yuan iken 2006-2012 yılları arasındaki 6 yıllık sürede bu rakam 139.1 milyar yuan artış göstererek 345.6 milyar yuan'a ulaşmıştır.²⁴

Yardımların İçeriği

Çin'in dış yardımlarının²⁵ en önemli amacı olarak fakirliğin azaltılması ve insanların yaşam standartlarının yükseltilmesi olarak belirlenmiştir. Bu noktada yardımlar tarımsal gelişme, eğitim, sağlık hizmetleri, kamu yatırımları ve acil insani yardımları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tarım alanında teknoloji tanıtım ofislerinin kurulması (yerel kurum ve kişilerin de katılımıyla deney, araştırma ve eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir), ziraat uzmanlarının bölgeye gönderilmesi (tarımsal gelişim planlarının hazırlanmasına katkıda bulunmaktadırlar), teknolojik işbirliği ve teknisyen gönderimi olarak ortaya çıkmaktadır. Çin, aynı zamanda gıda krizinin ortaya çıkmasını engelleyecek çalışmalarda da bulunmaktadır. Eğitim alanında ise okul inşaları, eğitim faaliyetleri, hocaların eğitilmesi ve Çin'de eğitim için burs olanakları başı çekmektedir. Bu bağlamda Çin, 2001-2012 yılları arasında tarımsal mesleki ve teknik eğitim alanlarında yerel öğretmenleri eğitmek amacıyla sadece Etiyopya'ya 400 öğretmen göndermiştir. Sağlık alanında ise hastalıkların kontrolü ve önleme kabiliyetinin artırılması, hastane inşaatlarıyla devletin sağlık sisteminin güçlendirilmesi ve bu hastanelerin gerekli teçhizatlarla donatılması, sağlık ekiplerinin gönderilmesi ve yerel sağlık çalışanlarının eğitilmesi gibi faaliyetler yürütülmektedir. 2010 yılında, Çin Aydınlik Yolculuğu sağlık ekibi Afrika'ya gelerek Zimbabve, Malavi, Mozambik ve Sudan dahil olmak üzere pek çok ülkede 1000'den fazla katarakt ameliyatı gerçekleştirdi. Kamu yatırımları noktasında ise toplu konut projelerine ek olarak, sosyal aktivite alanları yapımı, sondaj ve su sağlama projeleri ile bu inşaatlar için gerekli malzeme ve teknik işbirliği sağlamaktadır. Bunların yanı sıra Çin pek çok Afrika ülkesinde yüksek prestijli pek çok projeyi de yürütmektedir. 2012 Afrika Uluslar Kupası kapanış törenine ev sahipliği yapan Gabon'daki 40.000 kişilik Angondje Stadını Çin fonlamıştır. Aynı şekilde Senegal'de 20.000 metrekairelik tiyatronun yapımına da katkı sağlamıştır. İnsani yardım konusunda ise yardım malzemeleri ve acil nakit para kullanılmaktadır. 2011 yılında gerçekleşen kıtlıkla mücadele için Çin, Afrika boynuzu ülkelerine 440 milyon yuan değerinde acil gıda malzemesi göndermiştir. Aynı şekilde 2012 yılında ise Çad, Nijer ve diğer Sahel ülkelerine 70 milyon yuan değerinde acil gıda yardımında bulunmuştur.

Çin'in dış yardımlarının diğer bir ayağını ise ekonomik ve sosyal gelişme oluşturmaktadır. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin altyapı yatırımlarına yardım edilmekte kapasite geliştirmenin ve ticari gelişmenin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Altyapı ya-

²⁴ The State Council The People's Republic of China, White Paper, 2011, http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284620.htm

²⁵ The State Council The People's Republic of China, White Paper, 2014, http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm

tırımları noktasında Çin faizsiz kredi veya imtiyazlı krediler sağlamaktadır. Bu altyapı yatırımları arasında yollar, köprüler, havaalanları ve limanlar bulunmaktadır. Kenya'da Sika otoyolunun üçüncü bölümünün yapımı yoluyla Kenya, Etiyopya ve Tanzanya'yı birbirine bağlayan ağın örülmesine katkı sağlanmıştır. Buna ek olarak Gana'da Çin tarafından inşa edilen Bui Hidrogüç santrali de hidroelektrik üretimi, tarımsal sulama, balıkçılık ve yerel turizmin geliştirilmesini amaçlamıştır. Çin, aynı zamanda optik kablo ağları ile telekomünikasyon projelerini de desteklemektedir. Kamerun ve Tanzanya'da optik kablo aktarım ağları Çin tarafından desteklenmiştir. Kapasite geliştirme noktasında Çin teknoloji ve deneyim paylaşımına odaklanmıştır. Çin aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin ticaret açısından da gelişmelerine destek olmak amacıyla 2005 yılında En Az Gelişmiş Ülkelere (The Least Developed Countries) sıfır gümrük uygulaması getirmiştir. Ticari üretim kapasitesinin artırılması da Çin'in ekonomik boyutlu yardımlarından biridir. 2011 yılında Benin, Mali, Çad ve Burkina Faso ülkeleriyle yapılan anlaşmaya göre Çin bu ülkelere koton tohumları, tarım teçhizatları, gübreler verecek, teknoloji paylaşımı yapacak, yerel firmalara da teknoloji geliştirme için eğitimler vererek destekleyecektir. Çin'in Afrika'ya yardım ayaklarından bir tanesi de temiz enerji, çevresel korunma, sel kontrolü, temiz su kaynaklarının yönetimi ve sürdürülebilir ormancılık konusunda destek olunmasıdır.

Finansal Yardımların Dağılımı

2000-2011 yılları arasında Çin'in Afrika'ya gerçekleştirdiği finansal yardımların dağılımı ise aşağıdaki gibidir.²⁶

Ülke	Miktar (Milyar Dolar)
Gana	11.4
Nijerya	8.4
Sudan	5.4
Etiyopya	5.4
Moritanya	4.6
Angola	4.2
Zimbabve	3.8
Ekvator Ginesi	3.8
Kamerun	3.0
Güney Afrika	2.3

Çin'in Afrika'ya yardımın dağılımı noktasında birkaç husus belirleyici olmaktadır. Bu hususların başında Tayvan meselesi gelmektedir. Her ne kadar Soğuk Savaş yıllarına ya da 90'lı yıllara nazaran hızını kaybetmiş olsa da Tayvan'ın uluslararası arenada izole edilmesi Çin'in ana hedeflerinden birini oluşturmaktaydı. 90'larda Tayvan ve Çin'in Afrika'daki mücadeleleri ekonomik yardımların tanınma yönünde bir diplomatik kazanç elde etmesine dayalı çek defteri (chequebook) diplomasinin yaygınlaşmasına ve bu on yılda pek çok küçük Afrika devletinin birkaç defa taraf değiştirmesine yol açmıştı. Çin hali hazırda Tayvan ile diplomatik ilişkileri bulunan devletlere de yardım etmesine rağmen, en

²⁶ Austin Strange et al, China's Development Finance to Africa: A Media-Based Approach to Data Collection, Center for Global Development, Working Paper 323, 2013, April, p.34

çok yardım yapılan ülkelere bakıldığında bu ülkelerin Tayvan ile diplomatik ilişkilerinin bulunmadığı görülmektedir.

İkinci olarak uluslararası kurumlarda kendisine yöneltilen insan hakları ihlalleri ve demokratik yönetim konusunda oluşan koalisyonlara karşı yeni ittifaklar ortaya çıkarmaktadır.²⁷ Aynı şekilde Çin de bu ülkelere yönelik yaptırım kararlarına karşı çıkmaktadır. Örneğin Zimbabve'ye karşı yöneltilen suçlamalara ve BM yaptırım kararlarına Çin karşı çıkmıştı. 2000-2011 dönemi itibariyle de Zimbabve en çok projenin hayata geçirildiği (104) Afrika ülkesi idi.²⁸ Bu açıdan bakıldığında dış yardımların, Çin'in bölgedeki yumuşak gücünü artırmaya yönelik olduğu söylenebilir.

Çin'in Afrika'ya yardımlarının dağılımına bakıldığında, en çok yardım alan ülkeler arasında yer alan Angola, Sudan ve Nijerya gibi ülkeler doğal kaynaklar bakımından zengin ülkelerdir ve Çin'in ekonomik gelişimi açısından özel bir önem teşkil ederler. Çin, özellikle altyapı kredilerinde pek çok ülkede doğal kaynaklar garanti olarak gösterilmiştir.²⁹ Angola Modeli olarak bilinen doğal kaynaklara dayalı finans anlaşmaları borç alan ülkelere bu kaynakları nakite çevirme olanağı ve bu kaynakları çıkarma endüstrilerinin geliştirme olanağı verirken, Çin'in kamu petrol şirketlerinin bu ülkelerdeki kaynak-gelişim haklarını güvence altına almaktadır.³⁰

Çin'in Afrika'ya Kalkınma Yardımları ve Türkiye ile Karşılaştırılması

Kurumlar: Genel olarak dış yardımların özel olarak ise kalkınma yardımlarının koordinasyonu, stratejik bir bağlama oturtulması ve uzun vadeli programların yapılması noktasında merkezi bir kurumun varlığının önemi Çin tarafından fark edilmiştir. Türkiye'nin kalkınma yardımları ise 1992 yılında kurulan ve günümüzde pek çok Afrika ülkesinde ofisleri bulunan TİKA aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin önemli bir eşiği önceden aştığı söylenebilir. Ancak yine de TİKA'nın özerkliği noktasında belirsizlikler bulunmaktadır. Uzun vadeli programlar gerçekleştirilebilmesinin en önemli yolu kurumun özerkliğidir. Bu noktada TİKA'nın kısa vadeli iktidar çıkarlarından soyutlanarak dış politika alanında özel bir teknik alan haline getirilmelidir. Aksi bir durum TİKA'nın siyasallaşmasına ve özellikle iç politik tartışmaların merkezine oturmasına sebep olmaktadır. Bu durum ise iç politikada yaşanan gelişmelere karşı TİKA'yı uzun vadede savunmasız bırakmaktadır.

Yardım Prensipleri: Çin'in kalkınma yardımları noktasında Batı'dan ayrı bir programı vardır. Bu durum kuşkusuz tarihsel – siyasal anlamda bir farklılığın sonucudur. Bu farklılık hem Çin'i Batı tipi kalkınma programlarına bağlı kılmaktan kurtarmakta ve hem de maksimum faydayı elde etmesine olanak vermektedir. Ancak, Türkiye'nin küresel yardım programlarının dışında yer alması, bu alanda karar alma mekanizmalarının dışında kalma tehlikesini içerecektir. Ancak Türkiye'nin DAC üyelerinden olmaması da önemli

²⁷ Penny Davies, *China and the End of Poverty in Africa*, Diakonia, AlfaPrint:Sundyberg, 2007, p.27

²⁸ Austin Strange et all, *China's Development Finance to Africa: A Media-Based Approach to Data Collection*, p.34

²⁹ Deborah Brautigam, 'China, Africa and the International Aid Architecture', African Development Bank Group Working Paper, 2010, No. 107.

³⁰ Yi Yimin, "China Probes Its Africa Model," *China Dialogue*, August 18, 2011, <http://www.chinadialogue.net/article/show/single/en/4470-China-probes-its-Africa-model-1->

bir dezavantajdır. Türkiye'nin tarihsel birikimi ve kolonyal olmayan geçmişi, hali hazırda eski Osmanlı coğrafyası ülkelerine girişi kolaylaştırmaktadır. Her ne kadar ikili ilişkiler üzerinden yürütülen yardımların karşılığının kısa vadede daha hızlı görülmesi gibi bir durum söz konusu olsa da, küresel yardım kuruluşları aracılığıyla yapılan yardımların kapasitesi ve içeriği de artırarak küresel işbirliği içerisindeki konumunu güçlendirebilir.

Tıpkı Çin'de olduğu gibi Türkiye'nin kalkınma yardımlarında da ön şartlar bulunmamaktadır. Bu durumun Çin örneğinde görüldüğü üzere avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Her şeyden önce yardım konusunda ön şartların bulunması klasik hiyerarşik ilişkilerinin normatif anlamda yeniden inşa edilmesine yol açmaktadır. Bunun aşılması konusunda ön şartların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Demokratikleşme ve insan hakları konusundaki standart ön şartların yerel iktidar ağları ve kurumsal yapılar açısından belli uyumsuzlukları bulunmaktadır. Bu uyumsuzluklara Çin'in yaptığı gibi egemenlik ve iç işlere karışmama prensibi üzerinden yaklaşılması durumunda ise yardımlar özellikle otoriter rejimlerin kendi siyasi ağları ve patronaj ilişkilerinin sürdürülmesinin bir aracı haline gelme riski taşır. Bu noktada proje bazlı gerçekleştirilen kalkınma yardımlarında yerelin katılımı konusunda ilgili ülkenin sivil toplum örgütlerini paydaşlar olarak alarak yerelde maksimum mutabakatın aranması gerekir. Türkiye'nin Afrika'ya yardımları bağlamında sivil toplum kuruluşlarının rolü göz önüne alındığında, Türkiye'nin Çin'e nazaran daha avantajlı olduğu görülebilir. Halihazırda Türkiye'nin Afrika'daki en önemli STK'ları dini referanslı STK'lardır. Bu noktada STK'ların genel kompozisyonunun çeşitlendirilerek artırılması Türkiye'nin bölgede yapacağı kalkınma yardımlarına hem etkinlik (yerel ile işbirliği) hem de şeffaflık (STK'ların rolü) açısından katkı sağlayacak ve TİKA'nın organizasyonel gücünü arttıracaktır. Diğer taraftan Çin'in Afrika'daki en önemli zafiyetlerinden bir tanesi de devlet-devlet ekseninde bu yardımları yürütüyor olmasıdır.

Yardımların İçeriği: Çin'in kalkınma yardımlarının merkezini projeler oluşturmaktadır. Çünkü projeler hem daha dar bir alanda hem de gözle görülebilen sonuçlar vermektedir. Ancak proje bazlı yardımlar uzun vadede ilgili ülkelerin kalkınma programlarından ziyade kısa vadede birtakım çözümler üretmesi bağlamında sınırlandırıcı bir etkiye de sahiptirler. Bu açıdan kısa vadeli projeler ile uzun vadeli kalkınma programlarını arasındaki dengenin kurulması gerekmektedir. Eğitim, sağlık, tarım alanlarında uzman ekipleri göndermek, Afrikalı öğrencilere Türk üniversitelerinde (özellikle teknik ve tıp alanlarda) daha fazla burs sağlamak gibi yardım kalemleri Türkiye'nin Afrika'ya bölgedeki yardım stratejilerinin belirlenmesi ve yürütülmesi açısından daha fazla entegre edebilecektir. Özellikle eğitimlerini Türkiye'de alan öğrencilerin Afrika'da tutunmalarını sağlayacak desteklerin yaratılması bu alandaki yatırımı olumlu yönde geliştirecek ve uzun vadede Türkiye'nin etkisini arttıracaktır.

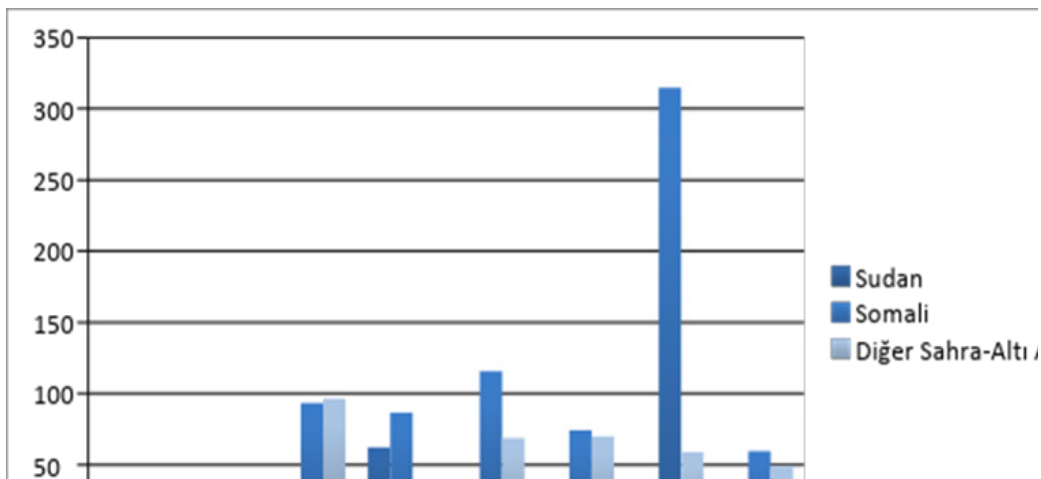
Yardımların Miktarı ve Dağılımı; Çin ile kıyaslandığında Türkiye'nin kalkınma yardımlarının miktarı çok azdır. Yardımların ciddi miktarda artış gösterdiği son on yıl dikkate alındığında dahi toplam yardım miktarı 1,5 milyar dolara ulaşamamaktadır. Tablo 6'da Sahra Altı Afrika'ya yardımlar konusunda son on yıldaki artışı (2016 yılındaki olağandışı düşüş hariç bırakıldığında) göze çarpsa da bu yardımların büyük bir kısmı Doğu Afrika ülkeleri olan Sudan ve Somali'ye yoğunlaşmış ve dar bir alanda etkinlik kazanmıştır. Özellikle 2011 yılındaki kıtlık döneminde ve sonraki yıllarda Türkiye'nin temel odak noktası Somali olmuştur. Bu bir yönüyle Türkiye'nin Somali'de siyasi, ekonomik ve ideolojik anlamda etkinlik kazanmasına yol açsa da diğer ülkelere yapılan yardımların

miktarındaki yetersizlik ve istikrarsızlık önemli bir eksikliğe işaret etmektedir. Çünkü pek çok ülke bu yardımlardan sembolik düzeyde faydalanmaktadır. Bu ise uzun vadede stratejik kalkınma hedefleri belirlenmesi ve bu hedefler doğrultusunda adım atmayı da zorlaştırmakta, bunun yerine tek seferlik proje bazlı yardımların başı çekmesine sebep olmaktadır.

Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'ya Kalkınma Yardımları³¹

Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'ya Kalkınma Yardımlarında Ülkesel Dağılım³²

³¹ OECD Statistics, 2018

³² OECD Statistics, 2018

Çin'in Afrika'da kalkınma yardımları aracılığıyla kurmaya çalıştığı siyasal, ekonomik ve ideolojik stratejilerin hem Çin'in önünü açtığı hem de sınırlandırdığı görülmektedir. Batı kalkınma yardımlarının dışında oluşu ve bu bakımdan ön koşullar belirtmeyişi, yerel iktidarlara saygı, anti-kolonyal söylemi Çin'in Afrika'da pek çok ülke ile kalkınma yardımları temelinde işbirliği yapmasını olanaklı kılmaktadır. Ancak öbür yandan hem proje bazlı olması, hem de ekonomik motivasyonun hala çok yüksek oluşu Çin'in uzun vadeli kalkınma stratejisi geliştirmesini engellemektedir. Türkiye açısından bakıldığında ne geleneksel Batılı donörlerden birisi olması ne de Çin gibi geleneksel Batı dışı bir donör olması birtakım avantajlar ve sınırlılıklar getirmektedir. Kalkınma yardımlarının organizasyonuna TİKA'nın yanı sıra pek çok farklı STK'nın bilgi, deneyim ve uzmanlığından faydalanması ve bu bakımdan yerel aktörlerle maksimum düzeyde işbirliği yaparak miktar olarak görece daha az olan yardımların etkinliğinin artırılması sağlanabilir. Demokratikleşme ve insan hakları Türkiye'nin görmezden gelebileceği prensipler olmadığı için Türkiye'nin Batı tipi keskin ön şartlar ile Çin'in egemenlik ve iç işlere karışmama prensibi arasında bir yol izlemesi gerekir. Çin'in proje bazlı yardımları Türkiye tarafından da izlenmektedir. Bu projelerin kısa vadeli kazançları vardır, ancak bu projelerin uzun vadede ülkelerin dış yardımlara bağıllığını azaltması gibi bir durum da söz konusu değildir. Bu noktada Türkiye, bir yandan bu projeleri sürdürürken bir yandan da uluslararası kurumlar aracılığıyla uzun vadeli kalkınma stratejileri arayışında olması gerekir.

Kıtada Çatışma Çözümleme ve Arabuluculuk Faaliyetleri: Örgütler, Şahıslar

Uzun bir geçmişi olan arabuluculuğun kurumsallaşması, 1958'de Birleşmiş Milletlerin tavsiyesi sonrasında gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren dünyanın çeşitli sorunlarına çözüm üretmek için farklı ülkelerde arabulucu kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Afrika'da ise arabuluculuk, bugün çeşitli zorluklarla karşılaşmasına rağmen, bir uyumsuzluğu çözmeye sıklıkla başvuru geleneksel bir yöntemdir. Toplumda saygı duyulan önemli bir kişi, çoğu zaman gayri resmî bir şekilde kişiler arası uyumsuzlukları çözebilmektedir (Eren, 2014:59).³³

Afrika'daki problemlerin çözümüne yönelik arabuluculuk faaliyetleri yürüten kurumlara-

³³ Bunun en güzel örneği Etiyopya'da hâlâ yaşatılmaktadır. Dünya bizim sayfasında yer alan haber, şu bilgileri vermektedir: "Etiyopya'daki Gumuz insanların diğer etnik gruplardan ayıran en temel özellik, kendilerine özgü arabuluculuk faaliyetlerini yürütmesi. Şöyle ki, mağdur olan kişinin ailesi, suçlu ve onun ailesi ile anlaşmaya varmak istediğinde, ilk iş olarak Gumuz toplumunun ileri gelenlerinden ve dini liderlerinden müteşekkil 10 kişilik heyetin bir araya gelmesini talep eder. Bu heyet, iki karşıt grubun istediği kişilerden oluşur. Kendi kabilelerinden seçilen ileri gelenlerin, yaşanan gerginliği barışçıl yönde çözüme kavuşturacağı düşünülür. Fakat bu barış akdinin olması için, heyetin iki tarafın da barışı istediğine ikna olması gerekir. İkna edilen 10 kişilik uzlaşma heyeti, ilk olarak başkan, başkan yardımcısı ve diğer üyeleri seçiyor. İkinci olarak, bahsedilen arabulucular, suçlunun mağdur tarafa ödemek zorunda olduğu kan parası hakkında bilgi verir. Cezanın karara bağlanması ile sıra hükmün taraflara bildirilmesine gelir. Bunun için yer ve zaman belirlenir. Suçlu veya mağdurun ailelerinin, bu arabuluculuk faaliyetinin kurallarını ihlal etmeleri durumunda, hükümete 10.000 Birr (Etiyopya para birimi) vermesi ve 10 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılması karara bağlanır. Bu anlaşmadan sonra, arabuluculuk faaliyetinin gerçekleşeceği yere ulaşan (ki bu yer köylerinden uzaktır) iki grup, aile üyeleri ve kendilerine ait hayvanları ile perdenin arkasına birbirlerini görmeyecek şekilde oturlar. Ayrıca, bu alana önemli materyaller ve hayvanlar getirilir. Bunların aradaki gerginliği azaltmak için görüşmelerin gidişatı ve neticesi sırasında kullanıldığı görülür. Bu önemli malzemeler ve hayvanlar arasında, bıçak, kurşun, taş, diken, keçi ve tavuk bulunur..." (Haberin devamı: <https://www.dunyabizim.com/gezi-mekan/etiopyadaki-gumuz-halkinin-ornek-arabuluculuk-faaliyeti-h27336.html>)

rı temelde iki ayrı grup içerisinde ele almak mümkündür. Birinci grupta Afrika ülkeleri içerisinde kurulmuş olan kurumlardır yer alır ki bunlar zaman zaman kendi ülkelerinin uluslararası/ulusal sorunlarına arabuluculuk yapmakla beraber komşu veya Afrika içerisindeki başka bir ülkenin, kimi zaman da kıta dışında bulunan ülkelerin sorunlarında arabulucu vasfını üstlenebilmektedirler. Ancak bu kapsamdaki kurumların birçoğu mahalli/yerel sorunlar için arabuluculuk yapmakta veya çözüm önerileri sunmaktadır. Kaldı ki Afrika içerisinde ortaya çıkan kapsamlı problemlere çözüm aranacağı zaman ülkelerin siyasi aktörleri, Avrupalı veya diğer bir ifade ile küresel arabulucu kurumlara yönelmektedir.

İkinci grupta yer alan arabulucu kurumlar ise başta Avrupa ve Amerika olmak üzere kıta dışındaki herhangi bir ülkede kurulmuş olup, Afrika içerisindeki ulusal/uluslararası sorunların arabuluculuğunu yapma amacı güderler. Her ne şekilde olursa olsun arabulucu kurumlar ya ulusal ya iki uluslu ya da uluslararası bir kimlik taşırlar.

Burada kıta dışında kurulmuş olan arabulucu kurumların önde gelenleri, kuruluş tarihi, ilgilendikleri bölgeler ve kapsama alanları ele alınmıştır. Ayrıca uluslararası arenada başarıya katkı veren şahıslar ile ilgili bir derleme de yapılmıştır.

Bununla birlikte Afrika içerisinde kurulmuş olan arabuluculuk şirket ve kurumların isimleri de listelenecektir. Zira bu kurumlar da diğer ülkeler açısından oldukça sınırlı olmakla birlikte küresel birer kurum olarak hareket edebilmektedir. Söz gelimi Kahire merkezli “Cairo Regional Centre for International Commercial Arbitration (CRCICA)” kurumu, resmi internet sayfasında bağımsız olduğu ve kâr amacı gütmeyeceğini ifade ettikten sonra Asya ve Afrika kıtalarının tamamında faaliyet yürüttüğünü ifade etmektedir.³⁴

Bilindiği gibi arabuluculuk, herhangi bir soruna çözüm için alternatif olarak görülen bir yöntemdir [Alternative Dispute Resolution (ADR)]. Bugün dünyanın çok uluslu girişimci ve şirketlerinin %73’ü sorunları uluslararası arabulucular vasıtasıyla çözmeyi tercih etmektedir.

Uluslararası Arabulucu Kuruluşlar

Bu kurumları iki grupta incelemek mümkündür. Birleşmiş Milletler çatısı altında bir araya gelen kurumlar ve bağımsız olarak hareket edenler:

Birleşmiş Milletler Çatısı Altındaki Kurumlar

1. Arabuluculuk Destek Birimi (Mediation Support Unit (MSU))

Arabuluculuk faaliyetlerini desteklemek ve planlamak amacıyla 2006 yılında kurulmuştur. Birleşmiş Milletlere bağlı Siyasi İşler Dairesi bölgesel bölümlerine bağlı çalışmaktadır. Son zamanlarda MSU’nun Afrika özelinde yürüttüğü faaliyetlere baktığımızda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ile M23 hareketine bağlı isyancılar arasındaki müzakerelerde, Mali ve Maldivler’deki diyalog çabalarında; Liberya, Sierra Leone ve Somali’de anayasal süreçlerde arabuluculuk ve diyalog çabalarına desteklediği görülmektedir. (Web

³⁴ <https://crica.org/History.aspx>

adresi: <https://peacemaker.un.org/mediation-support>)

2. Arabuluculuk Dostlar Grubu

24 Eylül 2010 tarihinde Türkiye ve Finlandiya ortak girişimi ile hayata geçirilmiştir. Bu grubun 38 kurucu ülke arasında Afrika kıtasından yer alanlar şöyle sıralanabilir: Burkina Faso, Güney Afrika, Kenya, Tanzanya ve Uganda.

21 Eylül 2017'de Birleşmiş Milletlerde düzenlenen Arabuluculuk Dostlar Grubunun 8. Bakanlar Toplantısı'nda yaptığı konuşmada Afrika'daki sorunlara da değinen Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Sudan ve Güney Sudan konusunun hassas olduğunu ve bölgede uzun dönemde ekonomik adımlarla birlikte arabuluculuğun önemli rol oynayabileceğini ifade etti.

Diğer taraftan, Recep Tayyip Erdoğan'ın, Ağustos 2018'in başında ilan ettiği, Cumhurbaşkanlığı Kabinesinin Dış Politikada "100 Günlük Hedefi" kapsamında bu grup için önümüzdeki günlerde birtakım faaliyetler yapılacağı ifade edilmiştir: "Ülkemizin Arabuluculuk alanındaki öncü rolünün güçlendirilmesine yönelik BM ve AGİT (Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı) Arabuluculuk Dostlar Grubu eşbaşkanlığımız ve İİT (İslam İşbirliği Teşkilatı) Zirve dönem başkanlığımız çerçevesinde bir dizi faaliyetin gerçekleştirilmesi".

Bağımsız Kuruluşlar

1. Kriz Yönetim Girişimi (Crisis Management Initiative (CMI))

Arabuluculuk konusunda önemli şahıslar arasında yer alan Finlandiya Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari tarafından 2000 yılında kurulmuştur. 2004 yılında başlayan Açe barış sürecinde oynadığı rol ve Liberya'da barışın tesis edilmesinde aktif rol oynayan CMI, Afrika içerisinde arabuluculuk faaliyetleri yürütebilecek bir dizi kuruluşun ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnternet sayfasında Afrika'daki faaliyetleri Kuzey Afrika ve Sahra Altı Afrika olarak ikiye ayırdığı görülmektedir. Yine aynı sayfada verilen bilgilere göre Afrika Birliği (African Union) ile ortaklaşa Orta Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of Central African States (ECCAS)), Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of West African States (ECOWAS)) ve Kalkınmada Hükümetler arası Otorite'yi (Intergovernmental Authority on Development) kurmuştur. (İnternet sayfası: (<http://cmi.fi/about-us/who-we-are/>)

2. Barış ve Arabuluculuk Merkezi (Center for Peace Mediation (CPM))

Alman Viadrina Avrupa Üniversitesi'ne bağlı olan bu kurum 2007 yılında kurulmuştur. Daha çok akademisyenleri bir araya getirerek profesyonel çözümler üretmeyi amaçlayan CPM, tarafsız bir arabuluculuk aktörü olarak barış süreçlerini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. İnternet sayfasında yer alan faaliyetleri incelendiği zaman daha çok barış ve arabuluculuk süreçleriyle ilgili eğitimlere yönelik seminer, konferans, yüksek lisans ve doktora tezi, araştırma projeleri gibi aktiviteler yürüttüğü görülmektedir. Diğer bir ifadeyle fiili olarak arabuluculuk sürecinde yer almaktansa bu süreçte faal olabilecek kişilerin gelişimlerini sağlamaktadır. (İnternet sayfası: <http://www.peacemediation.de/>

activities.html) Bu kuruma benzer çok fazla arabuluculuk merkezi vardır. Ancak bunlar fiili olarak sorunların çözümünde yer almadıklarından tamamının buradaki listeye dahil edilmesi gerekli görülmemiştir.

3. İnsani Diyalog Merkezi (The Centre for Humanitarian Dialogue (HD))

1999 yılında kurulan İnsani Diyalog Merkezi, İsviçre'nin Cenevre şehrinde yer almaktadır. Bu merkezin en temel amacı, silahlı çatışmaları ve uyuşmazlıkları diyalog ve arabuluculuk yoluyla önlemek, azaltmak ve çözmek için yardımcı olmaktır. Bugüne kadar Orta Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Liberya gibi Afrika ülkelerinde birçok silahlı uyuşmazlıklarda arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmuştur. Halen Nijerya, Libya, Filipinler, Somali, Sudan ve Suriye uyuşmazlıklarında barış tesisi ve arabuluculuk için çalışmalarına devam etmektedir (Eren, 2014:118). (İnternet Sayfası: <https://www.hdcentre.org/>)

4. Birleşik Devletler Barış Enstitüsü (The United States Institute of Peace (USIP))

Amerikan Kongresi tarafından 1984 yılında kurulan Enstitü Tunus'tan Nijerya'ya kadar Güney Sudan ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi kıtanın pek çok kırılgan ülkesinde faaliyet göstermektedir. Enstitü, çatışmaların yoğun olduğu bölgelerde aktif arabuluculuk yapmayı hedeflemektedir. Hali hazırda Afrika kıtasında, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Libya, Nijerya, Güney Sudan, Sudan ve Tunus'ta çeşitli arabuluculuk faaliyetleri yürütmektedir. (İnternet sayfası: <https://www.usip.org/regions/africa>)

5. Afrika Anayasal Yargı Birliği (Conference of Constitutional Jurisdictions of Africa (CCJA))

Afrika'da en çok üye ülkeye sahip olan arabulucu kurumdur. 45 Afrika ülkesi bu birliğe tam üyelik sağlamıştır. Brezilya ve Rusya ile birlikte Türkiye de gözlemci ülke olarak birlik içerisinde yer almaktadır. Birliğin başkanlık ofisi Cezayir'de bulunmaktadır. 25-27 Temmuz 2010'da Uganda'da, Cezayir'in girişimiyle Afrika Birliği'nin düzenlediği toplantıda bu birliğin kurulmasına karar verilmiştir. O tarihten beri çeşitli uluslararası toplantılar düzenlemek suretiyle Afrika problemlerine çözüm veya çözümler önerileri sunmaktadır. (İnternet Sayfası: <http://www.cjca-conf.org/>)

6. Uluslararası Uyarı (International Alert)

1986 yılında İngiltere'de kurulmuştur. İlk faaliyetlerini Sri Lanka, Uganda ve Filipinler'de gerçekleştirmiştir. Günümüzde ise 30 ülkede yaşanan sorunlara barışçıl çözümler üretmek için arabuluculuk faaliyetleri yürütmektedir. Bu ülkeler arasında Afrika kıtası içerisinde beş ülke yer almaktadır: 2000 yılından buyana Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde, 2013'ten bugüne Mali'de, 2012'den beri Nijerya'da, 1996'dan bugüne Ruanda'da ve 2013'ten beri de Somali'de arabuluculuk faaliyetleri yürütmektedir. (İnternet sayfası: <https://www.international-alert.org/where-we-work>)

7. Afrika Barış İnşası Ağı (African Peacebuilding Network)

1923 yılında kurulan Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi tarafından 2012 yılında oluştu-

rulmuş bir uluslararası bağımsız bir arabuluculuk ağıdır. Gerek Birleşmiş Milletler bünyesinde olsun gerekse bağımsız kuruluşlar olsun Afrika hakkındaki bilgileri bir araya getirerek sorunların çözümüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Afrika üzerine çalışma yürüten bilim insanları, akademisyenler ve araştırmacıları destekler ve onlara çeşitli miktarlarda maddi destek ve ödüller verir. Aynı şekilde Afrika barışına destek verecek projeleri mali olarak finanse eder. (İnternet sayfası: <https://www.ssrc.org/programs/view/apn/>)

Afrika'daki Sorunların Çözümünde ve Arabuluculuğunda Önemli Şahıslar

Afrika'da ortaya çıkan sorunların çözümüne veya barışa destek vermiş olan kişilerin tam bir listesini yapmak, doğrusu kolay değildir. Zira ortada birbirinden bağımsız pek çok fazla liste bulunmaktadır. Ayrıca yukarıda sıraladığımız kurumların hemen her biri kendine göre bir isim listesi oluşturmuştur. Who's Who ansiklopedisi esas alındığında onun da her yıl farklı bir liste yayınladığı görülmektedir. Sonuç olarak elde onlarca "ulusların barışına katkı sunan arabulucular" listesi ortaya çıkmaktadır. Bu problemten dolayı, aşağıdaki isimler daha bağımsız bir çizgide duran ve ismi The Elders olan grupta yer alan kişilerden derlenmiştir. Bu grubun kuruluşunu, Nelson Mandela doğumunun 89. yılında, yani 2007'de (18 Temmuz) ilan etmiştir. Grubun mottosu "İnsanlık ve barış için çalışan bağımsız global liderler" şeklindedir. İnternet sayfasında (<https://theelders.org/>) yer alan üye isimler, bazı kısa bilgiler verilerek aşağıya sıralanmıştır.

1. Nelson Mandela (1918-2013) ve Modeli

Mandela, Güney Afrikalı Anti Apartheid (ayrımcılık karşıtı) hareketi aktivisti ve Güney Afrika devletinin ilk siyahi devlet başkanıdır (1994-1999). 1993'te Nobel Barış ödülünü kazandı. The Elders grubunu kurarak, barış uğrunda çalışanları bir araya getirmeyi hedefledi. Artık hayatta olmasa da onun girimleri birer model olarak değerlendirilebilecek niteliktedir. Bu açıdan ayrı bir incelemeyi hak etmektedir.

2. Martti Ahtisaari (1937- -)

2008 yılında Nobel Barış Ödülüne layık görülen Finlandiyalı siyasetçi Martti Ahtisaari, Kosova başta olmak üzere Afrika, Uzak Doğu ve Orta Doğu'da yaşanan birçok politik ve ekonomik sorunlarda arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Ahtisaari ayrıca 1973-76 yılları arasında Tanzanya büyükelçiliği görevini yapmıştır. 1977'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Namibya özel temsilcisi oldu. Bu görevinde Namibya'nın 1990'da bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynadı. 1994'te 6 yıl için Finlandiya Cumhurbaşkanı seçildi.

3. Kofi Annan (1938-2018)

Birleşmiş Milletlerin yedinci Genel Sekreterliğini yapmıştır (1997-2006). Ayrıca 2013 ile 2016 arasında The Elders grubunun başkanlığı görevinde bulunmuştur. 2001'de Nobel Barış Ödülünü almıştır. Arakan sorununu çözüm için oluşturulan danışma komisyonunun başkanlığını yapmıştır (Myanmar, 2016). Bu rapor hazırlanırken ölmüştür. Ancak arabuluculuk faaliyetleri ve yöntemi incelemeye değer özelliktedir.

4. Ban Ki-moon (1944 --)

Güney Koreli politikacıdır ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği yapmıştır (2007-2016). Ayrıca Güney Kore Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur (2004-2006).

5. Ela Bhatt (1933 --)

Hindistan Bağımsız Çalışan Kadınlar Kurumunu kurdu. Gandhi'nin fikirleri doğrultusunda çalışan bir aktivisttir. Hindistan'da ilk defa olarak bir kadın bankası kurmuştur. 1986-89 yılları arasında Hindistan Parlamentosu'nda yer almıştır. Önemli bir arabulucudur.

6. Lakhdar Brahimi (1934 --)

Cezayir bağımsızlığı için mücadele etmiştir. 1991-1993 arasında Cezayir Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Birleşmiş Milletler özel temsilcisi olarak Afganistan'da bulunmuştur (2001-2004). Aynı görevi 2004'te Irak'ta yerine getirmiştir. Son zamanlarda yaşanan Suriye krizinde de yine Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği tarafından özel temsilci olarak görevlendirilmiştir (2012-2014).

7. Gro Harlem Brundtland (1939 --)

The Elders'in başkan vekili olarak görev yapmaktadır. 2013-2018 yılları arasında bu grubun başkan yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Norveç'in ilk kadın Başbakanı'dır (1986-1989 ile 1990-1996 arasında iki defa bu göreve getirilmiştir). Dünya Sağlık Örgütü'nün genel müdürlüğünü yapmıştır (1998-2003). Birleşmiş Milletlerin İklim Değişikliği özel elçisi olarak çalışmıştır (2007-2010).

8. Fernando H. Cardoso (1931 --)

Brezilya Başbakanlığı yapmıştır (1995-2002). İnsanlık gelişimine büyük katkılarından dolayı, Mahbub ul Haq ödülünü almaya hak kazanmıştır (2002). São Paulo Üniversitesinde Sosyoloji ve Politik Bilimler alanında Emiritus Profesördür. Uyuşturucu Politikası Global Komisyonu başkanıdır.

9. Hina Jilani (1953 --)

Pakistan'da ilk kadınlar için avukatlık ofisini, ilk yasal yardım merkezini ve Milli Kadın Hakları Komisyonu'nu kurdu. Pakistan Yargıtay'ında 1992'den buyana avukatlık yapmaktadır. İnsan Hakları Savunuculuğu için Birleşmiş Milletler özel temsilciliği yapmıştır (2000-2008). 2001'de kadınlar için Milenyum Barış Ödülüne almıştır. İşkence Karşısı Dünya Organizasyonu başkanıdır (2016).

10. Ricardo Lagos (1938 --)

2000-2006 arası Şili devlet başkanlığı yapmıştır. Birleşmiş Milletlerin İklim Değişikliği özel elçisi olarak çalışmıştır (2007-2010). Dünya Sağlık Örgütü delegasyonudur. Aynı zamanda Global Uyuşturucu Politikası Komisyonu delegasyonudur. Brown Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Profesörlüğü yapmıştır (2008-2015).

11. Graça Machel (1945 --)

1975-1989 arasın Mozambik Eğitim ve Kültür Bakanlığı yapmıştır. Mozambik Toplum Gelişimi Vakfı kurucusudur. Çocuklara yönelik silahlı çatışmaların etkileri üzerine Birleşmiş Milletler özel uzmanıdır.

12. Mary Robinson (1944 --)

1990-1997 tarihleri arasında İrlanda Başkanlığı yapmıştır. Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları yüksek temsilciliği görevinde bulunmuştur (1997-2002). Kurumsal Reformcu: Birleşmiş Milletler aktivitelerinin merkezine insan haklarının yerleşmesini sağlamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Afrika'nın Büyük Gölleri için özel elçiliğini yapmıştır (2013-2014). Ayrıca Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Elçisidir (2014-2015). Dublin Üniversitesi rektörlüğü yapmıştır. El Niño ve İklim üzerine Birleşmiş Milletler Özel Elçisi olmuştur (2016).

13. Desmond Tutu (1931 --)

The Elders'in kurucularından ve ilk başkanlarından (2007-2013). 1984 Nobel Barış Ödülü sahibidir. Güney Afrika Doğruluk ve Uzlaşma Komisyonu Başkanıdır.

14. Ernesto Zedillo (1951 --)

1994 -2000 yılları arasında Meksika Başkanlığı yapmıştır. Franklin D Roosevelt Özgürlük ödülünü 2002'de aldı. Global Gelişim Ağı başkanlığını 2005-2011 yılları arasında yapmıştır. Yale Üniversitesi Küreselleşme Çalışmaları Merkezi müdürüdür.

Görüldüğü gibi listede İbrahimi dışında Müslüman kökenli biri bulunmamaktadır. Bu yüzden özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı aracılığı ile bu konuda yetişmiş âkil uzmanların devreye sokulması ve arabulucuk faaliyetlerinde Müslüman isimlerin de bulunması gerekmektedir. Afrika'da arabuluculuk gerektiren sorunların bir çoğunda Müslümanlar taraf olduğuna göre, onların itimat edecekleri arabuluculara ihtiyaç vardır. Bu anlamda Türkiye'den alanında temayüz etmiş deneyimli bazı isimlerin de arabulucu olarak dünyaya aday gösterilmesinin büyük bir yararı olduğu değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan arabuluculuk yapan bu isimlerin nerede ise tamamı Soğuk Savaş yıllarının ürettiği isimler olup yaşlı bir kesimdir. Özellikle bu anlamda daha genç kuşakların öne çıkarılmasına ihtiyaç vardır. Türkiye bu konuya önem vererek siyaset, hukuk, diplomasi ve insani ilişkiler konusunda yetiştireceği Arabulucular olmalıdır. Bu alan el atması Türkiye'nin imajına büyük katkılar sağlayacaktır.

Afrika'da Arabulucu Kurumların Karşılaştıkları Zorluklar**1. Farklı Yasal Sistemler**

Afrika ülkelerinin pek çoğu birbirinden farklı sivil, örfi ve şeri hukuk sistemlerine sahiptir. Aracılar veya aracı kurumlar ülkeler arasında bir sorunu çözmek için teşebbüslerde bulduklarında hukukî teamüllerdeki farklılıklardan kaynaklanan bu durumu karşıla-

rında bir sorun olarak bulmaktadırlar.

Elbette çözümü kolay olmayan bu problem Türkiye açısından bir avantaja dönüştürülebilir. Avrupa merkezli arabulucu kurumlar, ait oldukları ülkelerin geçmişte yaptıklarından dolayı 'sömürgeci' damgası yemiştir. Bundan dolayı sadece farklı yasal sistemler için değil aynı zamanda diğer pek çok konuda, özellikle Müslüman Afrika ülkelerinde önyargıyla karşılanmaktadır. Türkiye kıtanın önemli bir bölümünü idare etmiş bir devletin bakiyesi olarak sömürgeci güç olarak tanınmamıştır. Şu hâlde Türkiye, özellikle Müslümanların yoğun olarak bulunduğu ve eskiden bölgeyi idare eden Osmanlı'nın izlerini taşıyan ülkelerde arabuluculuk rolünü, ne kadar farklı yasal sistemlere sahip olurlarsa olsunlar, son derece dengeli bir şekilde yürütebilir. Ancak unutmamak gerekir ki sadece geçmişte iyi ilişkilere sahip olmak bugünkü uluslararası politikayı iyileştirmede yeterli bir gerekçe değildir. Burada ülkelerin çıkarlarının korunması aynı zamanda Türkiye'nin de kendi çıkarlarını gözetmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin, Müslüman bir ülke olarak örfi ve şeri hukuka aşına olduğunu ileri sürerek ülkeler arasında köprüler kurabileceği gibi birbiriyle sorun yaşayan ülkelerin barışmasında anahtar rol de oynayabilir. Farklı yasal sistemlerin ortaya çıkarabileceği problemleri en iyi şekilde avantaja dönüştürecek olan ülkenin Türkiye olabileceği altı çizilmesi gereken bir husustur.

2. Dil

Genellikle dil, bugünün gelişen teknolojisi ve iletişim araçları sayesinde çok ciddi bir problem olarak görülmez. Ancak Afrika'da arabuluculuk yapan kurumlar farklı dilleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Söz gelimi Kahire merkezli CRCICA İngilizce ve Arapçayı arabuluculukta kullanmayı şart koşarken, Fildişi Sahili'ndeki CCJA sadece Fransızca'yı kabul etmektedir. Bunun ötesinde yerel halkın kullandığı sayısız mahalli dil yine iletişimi zorlaştırmaktadır. Sonuçta dil problemi, her zaman olmasa da sıklıkla sorunların çözümü ya engellemekte ya da ertelenmesine sebep olmaktadır.

3. Kurumların Plansızlığı

Aşağıda tablo halinde verilen listede görülebileceği üzere pek çok Afrika ülkesinde arabulucu kurumlar mevcuttur. Ancak bunların birçoğu birbiriyle iş birliği yapamamaktadırlar. Oysa şüphe yok ki bu kurumlar el ele verdiği takdirde yaşadıkları sorunları kendi kendilerine çözebileceklerdir. Bu plansız ve iletişim eksikliği de sıklıkla problemlerin erken çözülmemesine ve dolayısıyla kronikleşmesine sebep olmaktadır.

4. Gizlilik Gereksinimi

Bazı Afrika ülkelerinde arabuluculuk için önem arz eden mahremiyet kolaylıkla ihlal edilebilmektedir. Hatta tarafların onayı alınmaksızın müzakere zabıtları yayınlanabilmektedir. Dikkatsizce yapılan bu tür hareketler de sorunu çözmek bir yana daha da derinleşmesine sebep olmaktadır.

5. Arabulucuların veya Arabulucu Kurumların Milli Kimliği

Bu sorun yukarıda dile getirdiğimiz farklı yasal sistemlerle de ilgilidir. Milliyetçilik tarihin her döneminde görülmekle birlikte Afrika'daki kabilelerin birbiriyle yaşadıkları veya öteden beri getirdikleri alt kimlik sorunu beraberinde problemleri de kemikleştirebilmektedir. Ancak arabuluculuğun doğasında teamülleri bir kenara koyarak, sorun üzerine yoğunlaşmak olduğundan, bu durumun bir şekilde kenara koyulabilmesi gereklidir. Ancak çoğu zaman bu mümkün olamıyor. Bu durumda Afrikalı olmayan kuruluşların araya girmesi önemlidir. Uluslararası arabulucu kurumlar arasında bu olumsuz durumu avantajla dönüştürebilecek en etkili ülkelerden biri de Afrika'da sahip olduğu imajı ile Türkiyedir. Ancak bu farkındalığın iyice ve dikkatlice oluşturulması şarttır.

6. Arabulucu Kurumlara Güven

Sorunların çözümünde en önemli hususların başında karşılıklı güven gelmektedir. Yani başta, kurumların birbirlerine güvenmeleri gerekmektedir. Afrika içerisinde yer alan kurumların birbirlerine gerekli ölçülerde güvenmedikleri görülmektedir.

Bir defa Afrika merkezli kurumların gerekli uluslararası bağlantıları yoktur. Who's Who ansiklopedisinin, 2014 yılında arabuluculukta öncü kurumlar listesinde yer alan ilk 25 arabulucu arasında hiçbir Afrikalı şahıs veya kurum bulunmamaktadır.³⁵ Who's Who'nun uluslararası faaliyetlerine göre bu listeyi sıraladığı düşünüldüğünde Afrikalı arabulucuların daha çok mahalli kaldıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu fiili durumun değişmesi, şüphesiz sorunları çözümüne bir adım daha yaklaşılmasını beraberinde getirecektir.

7. Politik İstikrarsızlık

Sorunların önündeki en büyük engel politik istikrarsızlıktır. Bazen çözüme çok yaklaşıldığı bir anda değişen siyasal yönetim yeniden başa dönülmesine sebep olabilmektedir. Arap Baharı döneminde yaşananlar bunun en güzel göstergesidir.

8. Kurumsal Kapasite

Afrika'daki arabulucu kurumların en temel problemlerinden birisi de bütçedir. Şüphesiz kapasitelerini arttırmak için daha fazla bütçeye ve mali desteğe ihtiyaçları vardır.

Afrika'nın Arabulucu Kurumları

Aşağıdaki liste şu kaynaklardan derlenmiştir: Collins Namachanja, "The Challenges facing Arbitral Institutions in Africa", Learning from Africa, CI Arb Centenary Conference, 15-17 July, 2015; Dr. Emilia Onyema, "Effective Utilization of Arbitrators and Arbitration Institutions in Africa by Appointors", 4th Arbitration and ADR in Africa Workshop, Conrad Hilton Hotel, Cairo Egypt 29-31 July 2008.

³⁵ <http://whoswholegal.com/news/analysis/article/30934/most-highly-regarded-firms-arbitration-2014/>

Sıra No	Kuruluş Adı	Ülke	Kuruluş Yılı	Notlar – Web Sayfaları
1	Annaba Mediation & Arbitration Centre	Cezayir		
2	Mediation & Arbitration centre of the Algerian Chamber of Commerce & Industry	Cezayir	2003	https://www.caci.dz/fr/Pages/Accueil.aspx
3	Arbitration, Mediation and Conciliation Centre of the Chamber of Commerce & Industry of Benin	Benin Cumhuriyeti	2003	http://www.ccibenin.org/service-camec/
4	Conciliation and Arbitration Chamber of the Cotton Inter-professional Association of Cotonou			
	Benin Cumhuriyeti	2003		
5	Ougadougou Arbitration, Mediation & Conciliation Centre of the Chamber of Commerce & Industry	Burkina Faso	2000	https://camco.bf/
6	GICAM Arbitration Centre Douala	Kamerun	2005	http://www.legicam.cm/
7	Congo Arbitration Centre	Demokratik Kongo	2003	

8	Cairo Regional Centre for International Commercial Arbitration (CRICA)	Mısır	2004	https://crica.org/
9	Dr. Kheir Law and Arbitration Centre (AKLAC)	Mısır	1994	http://www.kheirlaw.com.eg/docs/aklac/aklac.htm
10	Addis Ababa Chamber & Sectoral Association	Etiyopya	1947	https://addischamber.com/
11	Ghana Arbitration Centre	Gana		http://arbitrationcentregh.com/
12	Court of Arbitration of Ivory Coast	Fildişi Sahili	1997	
13	Common Court of Justice & Arbitration of OHADA	Fildişi Sahili	1993	http://www.ohada.org/index.php/en/
14	Nairobi Centre for International Arbitration	Kenya	2013	https://ncia.or.ke/
15	The Directorate of Dispute Prevention & resolution	Lesotho		
16	Libyan Center for Mediation & Arbitration	Libya	2004	http://www.lcica.org/en/
17	Arbitration Centre of Madagascar	Madagaskar	2000	http://www.camm.mg/
18	Mali's Conciliation & Arbitration Centre	Mali		

19	Permanent Court for Arbitration at the Mauritius Chamber of Commerce & Industry	Moritus	1996	https://www.mcci.org/en/
20	London Court of International Arbitration in Mauritius (LCIA-MIAC)	Moritus	2011	http://www.lcia-miac.org/
21	Agadir Conciliation & Arbitration Centre	Fas	1962	https://www.ccis-agadir.com/
22	Rabat International Mediation & Arbitration Centre	Fas	2001	http://cimar.8m.net/
23	Maritime Arbitration Chamber	Fas		
24	Centre for Commercial Arbitration, Conciliation and Mediation (CACM)	Mozambik		http://www.cacm.org.mz/
25	Lagos Regional Centre for International Commercial Arbitration	Nijerya	1989	http://www.rcicalagos.org/
26	International Arbitration Centre	Kigali		https://www.kiac.org.rw/
27	Arbitration Centre of the Dakar's Chamber of Commerce, Industry and Agriculture	Senegal		https://www.cciad.sn/

28	Dakar Arbitration & Mediation Centre	Senegal	1998	http://arbitrage-senegal.com/
29	Arbitration Foundation of Southern Africa	Güney Afrika	1996	http://www.arbitration.co.za/pages/default.aspx
30	Association of Arbitrators	Güney Afrika	1979	http://www.arbitrators.co.za/
31	Commission for Conciliation, Mediation and Arbitration	Güney Afrika	1995	https://www.ccma.org.za/
32	Conciliation, Mediation and Arbitration Commission (CMAC)	Svaziland	2000	http://www.cmac.org.sz/
33	Center for Conciliation and Arbitration of Tunis	Tunus	1996	
34	Commercial Arbitration Centre in Harare	Zimbabve	1991	http://www.kanokan-galawfirm.net/commercial-arbitration-zimbabwe/

Yukarıda özetle sıraladığımız bütün bu bilgiler, Afrika özelinde ortaya çıkan problem sayısından belki de daha fazla kurumun veya kişinin arabuluculuk için çabaladığını ortaya koymasından ilginçtir. Daha doğru bir ifadeyle yüzlerce kurum ve kişi olmasına rağmen onlarca problem çözüme kavuşturulamamanın ötesinde daha kalıcı hale getirilmektedir. Belki de müdahalenin veya çözüm önerilerinin ihtiyaç duyulandan çok daha fazla olması sorunların çözümünü geciktirmektedir. Geçmişe bakıldığında, Afrika’da problemin olmadığı bir dönem yoktur. Nitekim geçtiğimiz asrın ikinci yarısı dışarıda tutulursa, uluslararası ve kurumsallaşmış hiçbir örgütün arabuluculuk için Afrika’da dolaşmadığı gerçeğiyle karşılaşılır. Dolayısıyla genel anlamıyla yirminci yüzyıla kadar buradaki problemler nasıl çözülmüyordu veya çözülebiliyor muydu? Afrika kıtasındaki toplum ve kabilelerin kendi aralarında geliştirdikleri bazı arabuluculuk yöntemleri, acaba problemleri daha hızlı çözebilir mi?

Aslında kendi hallerine kalsalar sorunlarını çözme konusunda bir yolunu bulacakları söylenebilir. Ancak bu gün durum bundan çok uzaklaşmış ve kompleks bir durum almıştır. Bunca kurumun sorunlara müdahale etmesi küresel anlamda bir takım paylaşım pazarlıklarını da akla getirmektedir. Bu hatırlama da tabii olarak şu soruya kapı aralamaktadır: Acaba arabulucu kurumlar, sorunları kendi ülkeleri lehine olarak mı çözmekten yanadırlar?

Böyle olsalar bile zaman zaman terör olaylarına dönüşen problemlerin çözülebilmesi yolunda atılacak her adıma ihtiyaç vardır. Türkiye'nin de bu alanda varlık göstermesi yapması uyumsuzlukların giderilmesi noktasında önem arz etmektedir. Nitekim Finlandiya ile Türkiye'nin, BM'nin çatısı altında ortaklaşa kurduğu "Arabulucu Dostlar Grubu" bu yolda önemli bir gelişmedir.

Burada Türkiye'nin avantajına olan en önemli hususun -yukarıda kısmen temas edildiği üzere- hem dini hem de kültürel referanslarla hareket edebilmesidir. İslâm İşbirliği Teşkilatı üyesi olarak Türkiye ülkeleri bir araya getirebilme konusunda oldukça başarılıdır. Sorunlar ortaya çıktığı anda, Türkiye'nin ülkeleri bir araya getirme çabasının, kısa sürede olumlu sonuç vereceğine şüphe yoktur.

Türkiye'nin Afrika'daki Potansiyeli

Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihi geçmişi ve özellikle Batılı aktörlere eşit yakınlıkta bulunması, Kıta sorunlarında bölgesel ve küresel işbirlikleri yapmasına imkan vermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin işbirliği yaptığı/yapabileceği kuruluşlar aşağıda verilmiştir:

Afrika Birliği (African Union AU): Afrika'nın en eski örgütlenmesi olan AB, 25 Mayıs 1963 yılında kurulmuştur. 55 Afrika ülkesi Birliğe üyedir.

Kuruluşun merkezi Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'dır. 102 milyon nüfusu ile Afrika'nın en büyük ülkelerinden biri olan Etiyopya, aynı zamanda en büyük doğu Afrika ülkesidir. Dolayısıyla Türk dış politikasının öncelikli olarak ilişkilerini geliştirmesi gereken yönetimlerin başında Addis Ababa gelmektedir.

Etiyopya insanlık tarihinin en eski uygarlıklarından birisidir, Ülkenin uzun dönemli sömürge geçmişinin olmamasına rağmen dünyanın en yoksul ülkelerinden bir de olan Etiyopya, Avrupa ve ABD'ye göç vermiş ülkelerin de başında gelmektedir. Politik öncelikler, insani yardım, ekonomik işbirliği ve ülkeyi yakından tanıma amaçlı araştırma faaliyetlerinin desteklenmesi şeklinde olabilir. Ülke araştırmalarında, önyargısız, mevcut literatürü sorgulayabilen, meraklı ve ilgili araştırmacılar desteklenmelidir. Sosyal bilimlerde ve hatta fen bilimlerinde, bilimsel ve rasyonel kabul edilen bilgi o bilgiyi üreten düşünce yapısı siyasal sistem ve ekonomik düzeni temellendiren egemenlik anlayışını belli oranda temsil eder. Kısaca sahip olunan, okullarda okutulan, tekrarlanan bilgi, çoğu zaman varsayımların, basmakalıp düşüncelerinin ve egemenlik kurma arayışının bir yansımasıdır. Bu nedenle Kıta'ya gönderilecek araştırmacıların, mevcut literatüre eleştirel bakabilmesi gereklidir. Bu konuda oldukça güçlü olan Etiyopya diasporasından istifade edilmelidir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan kalifiye Etiyopyalılar özellikle Türkiye'de Afrika araştırma merkezlerinde veya düşünce kuruluşlarında istihdam edilmesi için girişimler yapılmalıdır. Bu maksatla STKların kapasite ve potansiyellerini geliştirme destekleri sunularak Etiyopyalılardan istifadeleri sağlanmalıdır. Sahraaltı Afrika, Doğu ve Güney Afrika hakkındaki kaynakları mahallinden seçilmesi büyük önem arz etmektedir. Kuzey Afrika ülkeleri bu konuda yeterli bir birikimine sahip değillerdir. Oradan sağlanacak bilginin her zaman eksik ve yanlı olabileceği hatırdan uzak tutulmamalıdır. .

Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi, (Intergovernmental Authority on Development, IGAD) 1986 yılında kurulmuştur. Ekonomik kalkınma ve kuraklıkla mücadele amaçlan-

maktadır. Üyeler Afrika boynuzu, Nil vadisi ve Afrika'nın büyük göllerine yakın bulunan devletlerden oluşmaktadır. Üyeler Cibuti, Eritre, Etiyopya, Somali, Sudan, Güney Sudan, Kenya, Uganda'dır.

Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi'nin merkezi Somali'dir. Somali, doğu Afrika ülkelerinden biridir. Bilindiği gibi doğu Afrika'nın, Afrika kıtasının diğer bölgelerine göre, açlık, kuraklık ve yoksulluk sorunları müzmin meselelerin başında gelmektedir. Geniş bir sahil şeridine ve ticaret merkezi olma potansiyeline rağmen ülke, iç savaş geçmişi, Kenya ile yaşanan gerilimler ve radikal örgütlerin baskısı nedeniyle, İstikrarsız bir yapıdadır. Somali'nin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması için Türkiye, uluslararası kuruluşlarla birlikte hareket etmeye, kriz durumlarında etkin bir yönetim icra etmek için sürekli komşu ülkelerle iletişim ağı oluşturulmasını teşvik etmeli ve Afrika Kıtasında örgütlenmiş ekonomik ve siyasi kuruluşları, Mogadişu yönetimiyle işbirliğine teşvik etmelidir. Türkiye'nin Somali'deki etkinliğinden sonuç alabilmesi aynı zamanda Etiyopya ve Kenya ile olan diyaloglarına bağlıdır.

Doğu Afrika Topluluğu (East African Community, EAC) 1967 yılında kurulmuştur. 1977 yılında örgüt dağılmış ve 1999 yılında tekrar faaliyete geçmiştir. Üye ülkeler Burundi, Kenya, Ruanda, Güney Sudan ve Uganda'dır. Afrika'nın doğusunda açlık ve kuraklık öncelikli sorunlardandır. Topluluk ekonomik entegrasyon, ortak pazar ve açlık sorunun çözümünü bölge ülkelerinin ve küresel şirketlerin desteği ile başarmayı hedeflemektedir.

Topluluğun merkezi ülkesi Kenya'dır. Dolayısıyla Türkiye'nin Kıta'da öncelik vermesi gereken ülkelerden biri de kesinlikle Kenya'dır. 2016 yılı verilerine göre, 48 milyon nüfusu bulunan ülke, turizm ve tarım açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Afrika'nın en verimli topraklarına sahip olan Kenya'da bölge ülkelerine göre gelişmiş sanayisi ile de dikkat çekmektedir. Türkiye Kenya ile ticari ilişkileri geliştirmeye öncelik verebilir. Bu konuda Kenya tarafının da istekli olduğu anlaşılmaktadır. Bankacılık anlaşmaları ve vergilendirme konularında yapılacak karşılıklı çalışmalar ticareti geliştirmeye imkan sağlayacaktır.

Bunun yanında AIDS, ülkenin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, sağlık kuruluşları ve sağlık alanında eğitim faaliyetleri Türkiye tarafından desteklenebilir. Türkiye'deki sağlık idaresi tecrübesi Kenya'ya taşınabileceği gibi, özel anlaşmalar ile Türkiye'de Kenyalılara sağlık eğitimi verilebilir. Kenya'nın büyük göllere ev sahipliği yapıyor olması, enerji ve sulama tesisleri yatırımları için uygun bir zemin yaratmaktadır.

1975 yılında kurulan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of West African States-ECOWAS), bölgesel ekonomik entegrasyon ve ekonomik büyümeyi hedeflemektedir. Hedeflediği alanlarda büyük başarı sağladığı söylenmez ancak potansiyeli oldukça güçlüdür. Batı Afrika, bitki örtüsü çeşitliliği ve zenginliğine göre, Kıta'nın diğer kesimlerine göre daha zengindir. ECOWAS çatısı altında Devlet ve Hükümet Başkanları, Bakanlar Konseyi, Topluluk Mahkemesi, Topluluk Adalet Divanı, Parlamento, Yürütme Sekreteri ve İhtisas Komisyonları bulunmaktadır.

Topluluğa üye devletlerin toplam nüfusu, 350 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Topluluğa üye ülkeler Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Gambiya, Gana, Gine, Gine-Bissau, Fildişi Sahili, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, To-

go'dur.

Örgütün merkezi ülkelerinden biri Nijerya'dır. Ancak bölgenin farklı ülkelerinde ECOWAS çatısı altında uzmanlaşmış kurumlar bulunmaktadır. Afrika'nın en kalabalık ülkesi Nijerya'nın yaklaşık 200'a milyona yakın nüfusu olduğu tahmin edilmektedir. Afrika'nın kalbi olarak da nitelenen Nijerya, geniş tarım arazileri, petrol ve doğal gaz kaynakları ve ekonomik potansiyeli ile tüm dünyanın ilgi odağıdır.

Batı Afrika'nın en gelişmiş ülkelerin biri Gana'dır. Potansiyel petrol kaynakları ve Afrika'nın ikinci büyük elmas üreticisi olması, küresel şirketler için ülkeyi cazip hale getirmektedir.

Türkiye ekonomik ve siyasi bütünleşme için önemli aşama kaydetmiş olan Batı Afrika'da, siyasi, mali ve sektörel koordinasyon merkezi kurmalıdır. Batı Afrika Para Ajansı, (West African Monetary Agency), Togo'nun başkenti Lomé'de bulunan yatırım ve kalkınma Merkezi ECOWAS Bank gibi kurumlar, işbirliği açısından değerlendirilebilir.

Güney Afrika Kalkınma Topluluğu, (Southern African Development Community SADC) 1 Nisan 1980 yılında kurulmuştur. Üye ülkelerin toplam nüfusu yaklaşık 277 milyondur. Diğer bölgesel topluluklar gibi Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'nun amacı sosyo-ekonomik, siyasi ve güvenlik işbirliğinin sağlanmasıdır.

Topluluğa üye ülkeler, Angora, Botswana, Komorlar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Seyşeller, Güney Afrika, Svaziland, Tanzania, Zambiya, Zimbabve'dir. Örgütün merkezi Bostvana'da bulunmaktadır. Ülke 2 milyon 250 bin nüfuslu küçük bir Güney Afrika ülkesidir. Bostvana, küçük bir ülke olmasına karşın Afrika'nın minyatürü niteliğindedir. Doğal kaynaklarına, hızlı büyümesine rağmen, dünyanın en fakir ülkelerinden biri sayılmaktadır. Ülkede, bankacılık sistemi gelişmiş, kurumsallaşmada belli bir seviyeye gelmiştir.

Bostvana'nın Türkiye'nin öncelikli ilişki geliştirmesi gereken ülkelerden biri olması gerekir. Çünkü Kıtaya küçük ölçekli ülkelerin perspektifinden yaklaşabilmek, Kıta hakkında sağlıklı ve istikrarlı politika geliştirmek açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında Kıta'nın önemli ülkelerinden Güney Afrika, Kıta'nın büyük ekonomik güçleri arasında yer almaktadır.

Sömürge ve Apartheid geçmişi ve ırkçılık sorunlarına rağmen ülke, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Komorlar ve Zimbabve arasında itilaflarda arabulucu rolü oynamıştır. Ekonomik büyüklüğü ve siyasi anlaşmazlıklara arabulucu görevi alabilmesi gibi nedenlerle bölgenin kilit merkezlerinden biri de Güney Afrika'dır.

Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu, (Economic Community of Central African States (ECCAS)) 1983 yılında kurulmuştur. Genel olarak topluluk, kolektif özerkliğe ulaşmayı, nüfuslarının yaşam standardını yükseltmeyi ve uyumlu bir işbirliği ile ekonomik istikrarı korumayı hedeflemektedir.³⁶

³⁶ Economic Community of Central African States, <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/economic-community-of-central-african-states-> (26.07.2018).

Topluluğa üye devletler, Angora, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Gabon, Kongo Cumhuriyeti, Sao Tome ve Príncipe adasıdır.

Kuruluşun merkezi Gabon'dur. Gabon'da Afrika'nın küçük ülkelerindedir. Gabon, 1990'lı yıllardan sonra siyasal sisteminde büyük değişiklikler yapmıştır. 1990 yılında ulusal siyasal konferansların bir sonucu anayasa oluşturulmuş, bağımsız yargı ve danışma kurulları inşa edilmiştir. Gabon Afrika'da siyasal değişimin inşa süreci gözlemlemek ve bu yöndeki uygulamaların başarısı değerlendirmek için örnek ülkelerden biridir. İnsan hakları konusunda önemli aşama kaydeden Gabon, Sahra altı Afrika'nın insani gelişmişlik endeksi en yüksek ülkelerinden birdir. Bu nedenlerle, Türkiye'nin siyasal ve ekonomik açıdan ilişkilerini geliştirmesi önerilebilir.

Kuzey Afrika, kıtanın alt bölgesi olarak 6 ülkeden oluşmaktadır. (Cezayir, Mısır, Libya, Fas, Tunus, Batı Sahra) Bölge, Afrika'nın ekonomik olarak müreffeh alanlarından sayılmaktadır. Coğrafi olarak Kuzey Afrika, Arap Dünyasının ve Afrika'nın özelliklerini içinde barındırmaktadır.³⁷

Kuzey Afrika'daki ülkelerin iç sorunlarının yanında ikili ilişkilerde yaşanan anlaşmazlıklar, kuzeyde bölgesel kurumsallaşmayı engellemiştir. Ancak, "bölgede herhangi bir gücün hâkimiyet kurmasını önlemek ve güç dengesini korumak için bölge devletleri kısa süreli ittifaklar kurmuşlardır."³⁸

Türkiye açısından Kuzey Afrika ülkeleri, hem Ortadoğu ile ilişkilerde hem de Afrika ile ilişkilerde önem arz etmektedir. İstikrarsızlaştırıcı iç ve dış faktörler nedeniyle kırılğan yapıda olan ülkeler, iç siyasette derin krizlere sürüklenebilmektedirler.

Türkiye bu ülkelerle ilişkilerinde çözüm üretebilmek için yerleşik, yapısal ve güncel sorunlara eğilirken, mevcut dengeler dikkate alınmalıdır.

Bu bağlamda Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'da etkin olmanın yollarından birisi de Mısır ile ilişkileri geliştirmektir. Mısır ile ilişkilerin gergin ve düşük profilde kaldığı her gün bölge Türkiye'den biraz daha uzaklaşmaktadır.

Fas-Cezayir ilişkilerindeki gerginlik ve hatta kopukluk her iki ülke ile kurulacak ilişkileri özel yapmaktadır. Önce ilişkilerin sağlamlaştırılması ve mümkünse iki taraf arasında adil arabulucu rolü üstlenilmelidir. Bu maksatla her iki ülke ile karşılıklı bağımlılık oluşturacak yatırımların teşvik edilmesi öncelenmelidir. Sürdürülebilir yatırımlar ile ortaya çıkacak bağımlılıklar hem ikili ilişkileri ve hem de üçlü ilişkileri yeniden şekillendirebilecektir. Bu ülkeler ile yapılacak eğitim ve kültürel işbirliklerinde cesur ve cömert davranılmalıdır.

³⁷ North African Countries, <https://pitt.libguides.com/c.php?g=12378&p=65815> (26.07.2018)

³⁸ Taylan Özgür Kaya, "Bölgesel Bir Kompleks Olarak Mağrip", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2016, ss.639-666, s. 657.

Türkiye'nin Kıtadaki Temel Öncelikleri Neler Olmalıdır?

Bugün dünyada gündeminde Afrika üst sıralarda yer almamakla birlikte, bütün küresel aktörler Kıta'da kendi amaçları doğrultusunda faaliyettedirler. Afrika'daki siyasi ve ekonomik adımların gözlerden uzak olmasının nedeni, bu konular gündeme geldiğinde ilk akla gelen hususun sömürgecilik olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla küresel aktörler, diğer bölgelere göre, Kıta'da daha sessiz bir şekilde yol almaktadırlar.

Afrika'da nispeten yeni olan aktör Çin'dir.³⁹ Pekin yönetimi, Kıta'daki ticari ilişkilerinin yanında karşılıklı anlayışı güçlendirmek için, Çin-Afrika ilişkileri konusunda düşünce kuruluşlarını kurmak, akademik değişim programları ve teknoloji platformu inşa etmek gibi arayışlar içerisindedir. Bu adımlar, uzun vadeli bir ilişkinin tesis edilmek istendiğini göstermektedir. Buna ilave olarak son dönemlerde Çin'in kaynak bakımından zengin ülkelerde, dev bütçeli yardım kuruluşları dikkat çekmektedir.

Ayrıca Çin ABD ve AB gibi küresel rakiplerinin karşısında yalnızca ticari bir aktör olarak değil "norm inşa eden" bir güç olarak da yer almak istemektedir. Bazı Çinli akademisyenler, kalkınma, istikrar ve uyumun, Afrika açısından "demokrasi, özgürlük ve piyasa ekonomisi" den daha cazip olduğunu iddia etmektedirler.⁴⁰ Rusya, 2012 yılından itibaren ticari olarak Kıta'da güçlü bir varlık göstermeye başlamış olmakla birlikte, Pekin yönetiminin gerisinde kalmıştır. Özellikle Cezayir, Angola, Nijerya ve Güney Afrika'da enerji yatırımları konusunda Moskova yönetimi, arayışlarını sürdürmektedir.⁴¹

Benzer şekilde AB ve ABD ticari ilişkileri ilişkilerini geliştirirken, bunun yanında, siyasi hedefleri de gözetmektedir. Ancak eski sömürgesi güç olarak AB ve Soğuk Savaş döneminde, Afrika'daki askeri darbelerin arkasındaki güç olarak görülen ABD, Kıta'da moral bir güç olabilmekte oldukça zorlanmaktadır.

Türkiye'nin Kıta'daki etkisi Kuzey Afrika ülkeleri dışında nispeten yeni sayılabilecek bir konudur. Bu durum bazı avantajlara ve dezavantajlara neden olmaktadır. Türkiye açısından Afrika ile ilgili araştırma ve nitelikli insan gücü eksikliği, bilginin aktarılmasında karşılaşılan zorluklar ve bölgesel ve ulus ötesi işbirliğinin Kıta'daki diğer ülkelere göre yetersiz olması temel sorunlardandır. Ayrıca Türkiye, ABD, Çin ve AB ülkelerine kıyasla ekonomik güç ve teknolojik alt yapı bakımından geri durumdadır.

Bunun yanında Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle tarihsel bir sorunun bulunmaması, Ankara'nın Kıta ile ilişkilerini doğru yönetmesi durumunda önemli bir avantajdır. Afrika toplumları, siyasi ve ekonomik olarak gelişim arayışındadır. Dolayısıyla geçmiş deneyimlerine rağmen, Afrika ülkeleri yabancı ortaklara kapalı bir nitelik göstermemektedirler. Türkiye ise Afrika bağlamında diplomatik portföyünü geliştirme arzusunda. İlişkileri

³⁹ Çin ilk olarak 1950'li yıllarda Afrika'daki sosyalizme yakın ülkelerde diplomatik ilişkilerini geliştirme arayışına girmiştir. 1970'li yıllard inşaat sektörü ile Afrika pazarına açılan Çin yönetimi 1980'li yılların sonundan itibaren Kıta'da uzun dönemli strateji geliştirmeye yönelmiştir. Deborah Bräutigam, China in Africa: Think again, 28.12.2010. <http://www.worldfinancialreview.com/?p=2777> (29.07.2018).

⁴⁰ Chris Alden, Dan Large, China's Evolving Policy towards Peace and Security in Africa: Constructing a new Paradigm for Peace Building?, China- Africa Relations içinde, Mulugeta Gebrehiwot Berhe, Liu Hong-wupp(ed.) 2013, pp.16-29, p.23

⁴¹ Vladimir Shubin, Russia's policy towards Africa, 2013, s. 4. https://www.ispionline.it/sites/default/files/publicazioni/analysis_168_2013.pdf (31.07.2018).

geliştirmek için tarafların yapıcı inisiyatif almaları durumunda birlikte yol almalarının önünde çok fazla engel bulunmamaktadır. Örneğin, 12 Nisan 2005'te Afrika Birliği'nde gözlemci ülke iken aynı yıl Addis Ababa'da Afrika Birliği Örgütü nezdinde büyükelçisi atanmasına karar verilmiştir. 2008 yılındaki Afrika Birliği Zirvesi'nde Türkiye, stratejik ortak ilan edilmiştir.⁴²

Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini geliştirmesi halinde bunun ülkenin jeopolitik konumuna sağlayacağı katkıları göz önünde bulundurması gerekir. Klasik olarak Türkiye'nin dünya üzerindeki konumu, doğu-batı arasında transit geçiş noktası olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamdaki tek eksenli bir konum, Türkiye'yi çok eksenli ilerleyen dünya siyasetinden izole etmektedir. Çünkü enerji kaynaklarının sevkıyatı, taşımacılık ve seyahat alanlarında "geçiş ülkesi" olmak, özellikle ulaşım sektörüne yatırım yapan ancak diğer alanlarda pasif bir ekonomi-politiği dayatan bir anlam taşımaktadır. Bu açıdan Afrika açılımı, küresel işbölümünde, Türkiye'den oynaması beklenen rolün ötesine geçmesi anlamına gelmektedir. Ancak Afrika siyasetini, bölgesel veya küresel güç olma düşüncesinin bir aracı olarak değil, eşit ilişkilerin potansiyelini fark ederek geliştirmeye odaklanmak yani küresel rakiplerden ve sömürge güçlerinden farklı bir mantıkla yürütmek önemlidir.

Öncelikli Konular

Türkiye'nin Afrika ile ilgili politikaları işbirliği arayışının bir sonucu olduğundan, belirlenecek önceliklerin Kıta'nın öncelikli hedefleri, potansiyeli ve sorunlarıyla uyumlu olması gereklidir. Dolayısıyla Afrika ile işbirliği içinde olabilmenin ilk koşulu Kıta'yı tanımaktır. Afrika coğrafi olarak doğu, batı, güney, kuzey ve orta şeklinde 5 alt bölgeye ayrılarak, bölgelerin özelliklerine göre hedefler belirlenmelidir. Bu şekilde, Kıta'nın farklılıkları ve potansiyeli daha yakından değerlendirilebilir.

Afrika, öncelikli olarak Avrupa Birliği gibi, bölgesel ve kıta düzeyinde örgütlenme ve bütünleşme eğilimindedir. Kurulan bölgesel örgütlerin ekonomik, sosyal ve siyasi entegrasyon hedefleri bulunmakla birlikte, bu hedeflere ulaşma konusunda etkileri sınırlı kalmıştır. Bu hedef, uluslararası düzeyde Kıta'nın etkisini arttıracığından Türkiye tarafından da desteklenmelidir.⁴³ Zira Afrika'nın zayıf olması, bölgede radikalizmin güç kazanmasına sebep olabileceği gibi sömürülmesini de kolaylaştırabilir.

Çok taraflı inisiyatiflerin, çeşitli sorunların aşılmasında daha kapsamlı ve derin bir yol inşa edilmesine ve çatışma dönemi sonrası istikrarsızlıkların ve belirsizliklerin aşılmasına katkı verme ihtimali iki taraflı çözüm arayışından daha fazladır. Afrika'daki sorun-

⁴² Melek Fırat, Türkiye- Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, http://tasam.org/Files/Icerik/File/_13b80a8a-623f-4c1d-b7bd-6e83fddde142.pdf (29.07.2018).

⁴³ 1961 yılında Yugoslavya ve Mısır'ın öncülüğünde kurulan Bağlantısızlar Hareketi, Soğuk Savaş döneminde siyasi ve ekonomik açıdan az gelişmiş ülkelere kalkan olmuştur. Bağımsızlıklarına yeni yeni kavuşmaya başlayan Afrika ülkeleri bu harekete büyük ilgi göstermiştir. Bu dönemde topluluğa katılan ülkelerin "bağlantısızlık türü bir dış politika stratejisine yönelmesi, çoğu defa bir ulusal uzlaşmayı da mümkün kılmaktaydı". Faruk Sönmezoğlu, Bağlantısız "Üçüncü Dünya Ülkelerinden "Çevre Ülkeleri"ne, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, no. 41, 2009, s. 5. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/5282> (28.07.2018). Dünya'daki siyasi kutuplaşmanın arttığı günümüzde, bu durum Afrika açısından bazı fırsatlar da taşımaktadır. Bu çerçevede Afrika'da ulusal, bölgesel ve Kıta düzeyinde işbirliğinin ve entegrasyonun gelişmesi, dünya düzeninin daha adil bir yapıya sahip olmasına yardımcı olabilir.

ların güncel nedenleri az gelişmişlik ve siyasi istikrarsızlık olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ülkelerin yakınlaşma arayışları desteklenmesi gereken bir adım olarak değerlendirilebilir.

Kıta'da güvenlik ve siyasi istikrarsızlık ve buna bağlı olarak yoksulluk ve açlık sorunu öncelikli konular arasında yer almaktadır. Afrika'da çatışma alanları özel olarak araştırma konusu yapılmalıdır. Bu çerçevede bölgeye, bağımsız gözlemciler gönderilmelidir. Bu gözlemciler, objektif bir şekilde değerlendirme yapabilecek nitelikte olmalı, çatışmaların tüm taraflarını dinlemeli ve bu çalışmalarını rapor halinde getirmelidirler. Sorunları net olarak tanımlamadan veya yüzeysel bir şekilde tanımlayarak, çözüm bulmak, çözümü teşvik etmek veya çözümün bir parçası olmak mümkün değildir. Türkiye'de Afrika sorunlarına bütünüyle vakıf, arabuluculuk yapabilecek ne deneyim ne de bilgi birikimi bulunmamaktadır. Bu yüzden öncelikle bilgi birikiminin sağlanması ve uzmanların yetişmesine önem verilmelidir.

Türkiye açısından öncelikli olan diğer bir konu Kıta ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesidir. Afrika, dünyanın en yoksul bölgesi olarak tanımlanmakla birlikte, Kıta'ya yakından bakıldığında bu genellemenin doğru olmadığı görülebilir. Türkiye'nin istikrarlı ekonomik sistem arayışında, ticari ortaklarını ve enerji kaynaklarının çeşitli olması ilkesi önem arz eder. Dolayısıyla, adil, etik ve şeffaf bir ticari ilişkinin kurumsal altyapısı oluşturulmalıdır.

İnsani yardımların ve eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi, Kıta'nın geleceği açısından elzemdir. Özellikle sağlık alanında Afrika faaliyet gösteren Yeryüzü Doktorları Derneği gibi kuruluşlar örnek alınmalı, din, dil, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeksizin yardım faaliyetleri desteklenmelidir. Etkin, verimli ve sürdürülebilir faaliyetlerin düzenlenmesi için oluşturulan kurumların siyasi etki amacının dışında tutulması ve profesyonel bir çerçevede yürütülmesi gereklidir.

İzlenmesi Gereken Yöntem ve Kullanılabilecek Araçlar

1. Afrika İle İlgili Bakış Açısının Değiştirilmesi

Afrika bir bütün olarak, iki kavram ile özdeşleştirilmiştir. Bu kavramlar sömürgecilik ve açlıktır. Her iki sorun Afrika'da yoğun bir şekilde yaşanmış ve yaşanmaya devam etmekle birlikte Kıtayı bu kavramlara indirgemek ve genellemek gerçekçi bir bakış açısı değildir.

Yeryüzünde Afrika kadar uzun ve acımasız sömürge deneyimi yaşanan başka bir bölge yoktur. Bunun yanında, Afrika kıtası, sömürge güçlerine direnişin de merkezidir. Dolayısıyla Afrika kelimesi ile başlayan her cümleyi sömürgecilik kelimesiyle bitirmek, bölge halklarına yapılabilecek en büyük haksızlıklardan biridir. Dünya tarihinde, geçmişinde ağır deneyimler yaşamayan toplum nerdeyse yoktur. Ancak hiçbir toplum, travma geçmişine indirgenmemekte, aksine farklı yönlerine odaklanılarak ele alınmaktadır. Bu nedenle Afrika çalışmalarında ve diplomatik ilişkilerinde, tek yönlü bakış açısı değiştirmelidir.

Afrika Kıtası, yoksulluk, açlık ve kuraklık sorunu ile yaşamaya devam etmektedir. Bu sorunla ilgili uluslararası ve bölgesel kurumların katılımıyla çözüm üretmek amacıyla kapsamlı bir değerlendirme ve eylem planına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda söz

konusu sorunlara odaklanılırken, çözüm amaçlı atılması gereken adımlar da gündemde tutulabilir.

Afrika ile ilişkiler, eşit, güvene dayalı ve karşılıklı saygı ilkesi çerçevesinde yürütülmelidir. Neo-Osmanlılık, pan-İslamcılık ve diğer bağlayıcı söylemler ve bu söyleme dayalı eylemler, Türkiye açısından gerçekleşmesi olası olmayan bir vizyon dayattığından, söz konusu bakış açısı tamamen gündemden düşmelidir. İnsani yardımların karşılıksız olmasına rağmen genellikle dini ritüellere bağlı (Ramazan, Kurban) olarak sürdürülmesi bölgede yanlış anlaşılmalara ve hatta zaman zaman istismarlara neden olmaktadır. Bu amaçla Türkiye'deki organizasyonların yeniden şekillendirilerek, filantropinin (hayırseverliğin) sürekliliği sağlanmalı ve muhataplara da bu durum anlatılmalıdır. Arık Türk STKları bölgede bol muhatap bulmaktadırlar. Bu yüzden özellikle sadece bir kaç günlük hayırseverlik olarak algılanan Kurban kesme işinden vazgeçerek daha kalıcı işler yapmalıdır. Türkiye'nin pek çok STK'sı bölgede dini eğitim faaliyetlerine el atmıştır. Hemen tamamı Türkiye markasını kullandığı için ilgi görmektedirler. Ancak maalesef bu gruplar Türkiye'deki cemaat/tarikat tartışmalarını da bölgeye taşıyarak uzun vadede faydadan çok zarar vermektedir. Bu yüzden bölgede Türkiye adına faaliyet gösteren bu grupların yönlendirilmesi için özel çalışmalar yapılmalıdır.

2. Diplomatik Misyonların Geliştirilmesi ve Bölge Temsilciliklerinin Kurulması

Afrika 55 ülkeden oluşan oldukça geniş bir ülkedir. Türkiye'nin Kıta ile ilgili daha aktif bir politika yürütebilmesi için stratejik bir bakış açısı etrafında diplomatik misyonların güçlendirilmesi önemlidir.

Afrika Kıtası, doğu, batı, orta, güney ve kuzey olarak baş bölge olarak tanımlanabilir. 5 farklı bölgede merkezi konumda olan devlette bulunan büyükelçilik, aynı zamanda bölge temsilciliği misyonu görevini de yürütebilir. Örneğin doğu Afrika'da Kenya mevcut bulunan büyükelçilik aynı zamanda doğu Afrika bölge temsilcisi olarak faaliyet alanını genişletebilir.

Kıtada, 5 veya 6 bölge temsilciliğinin kurulması, eğitim, sağlık ve ekonomi konularında, koordinasyonun sağlanması, bu alanlarda altyapıların güçlendirilmesi ve Afrika ve Türkiye ilişkilerinde, istikrarlı adımların atılmasını kolaylaştırabilir. Bu temsilcilikler aynı zamanda Afrika konusunda araştırma yapan geleceğin uzman ve diplomatları için bir staj mekanı olabilir.

Bölge temsilciliklerinde görev yapanların, bölgesel tecrübe ve uluslararası ilişkiler konularında donanımlı olması önemlidir. Aynı zamanda, ekonomik ve sosyal alanda yürütülen faaliyetler etik bir çerçeveye yerleştirilmelidir. Bölgedeki Türkiye misyonları tasarruf ve teşkilat yapısı gibi engellere takılmamalıdır. Bütün elçilikler tam kapasite çalışmalı ve mümkün olduğunda dışa açılan bir yapıya kavuşturulmalıdır.

3. Araştırmacıların Desteklenmesi

Afrika ülkeleri ile bilimsel işbirliğinin sağlanması, Kıta ile ilgili araştırmacılarında desteklenmesi, bölge ülkeleri hakkındaki bilgi eksikliğinin giderilmesi için önemli adımların başında gelmektedir. Kıta'da yapılan antropolojik, siyasi, ekonomik ve sosyal çalışmalar,

dijital bir kütüphanede toplanarak, araştırmacılara sunulmalıdır. Mutlaka Türkiye’de bir Afrika veri bankası kurulmalıdır. Bu kamu kuruluşu olarak hayata getirilebileceği gibi bir veya bir kaç düşünce kuruluşu çatısı altında da yapılabilir.

Yapılacak akademik çalışmaları desteklemek amacıyla Yüksek Öğretim Kurumu, Afrika’daki üniversiteler ve akademisyenlerle bağlantı kurarak, araştırmacıların Afrika ile ilgili konularda yerel akademisyenlerle çalışmasının önünü açabilir. Türkiye’de daha fazla kalifiye Afrikalı akademisyen istihdamının imkanı yaratılmalıdır. Örneğin müfredat programlarına Afrika ile ilgili dersleri olan Üniversite veya Enstitülere kamu ve özel ayırımı yapmadan Afrikalı uzman istihdamı konusunda yeterli kamu desteği sağlanmalıdır.

4. Mali ve Sektörel Koordinasyon Merkezlerinin Kurulması

Afrika ile ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi, bürokratik engellerin kolay aşılabilmesi ve potansiyel işbirliklerinin araştırılması için bölgesel düzeyde faaliyet gösterecek koordinasyon merkezlerinin kurulması işlevsel olabilir. Özellikle seçilecek merkez ülkelerde kurumsallaşmaya öncelik verilebilir. Ekonomik alanda 5 veya 10 yıllık faaliyet planları belirlenmesi, geleceğe dönük adımların belli bir program dâhinde yürütülmesini sağlar. Ticaret ataşeliklerinin çoğaltılması önemli bir gelişme sağlamakla birlikte doğrudan iş ve yatırım takibi yapabilecek, piyasa araştırarak, raporlar hazırlayacak merkezlerin ticaret ataşeliklerinden daha fazla işlevsel oldukları değerlendirilmektedir. Türkiye’deki orta düzey sanayi birikiminin bölgeye transferi için adımlar atılmalıdır. Zira bölgede rakiplerine oranla Türkiye bu konuda avantajlı bir konumdadır.

5. Afrika Kültür, Sanat ve Söyleşi Etkinliklerinin Arttırılması

Afrika’ya ulaşmak için öncelikli olarak Kıta’ya kapıların açılması gerekir. Bu çerçevede 2005 yılında Türkiye, bu tarihi Afrika yılı olarak ilan etmişti. Afrika’dan 51 ülkenin katılımıyla İstanbul’da çok taraflı işbirliği için zirve yapılmış, ayrıca 32 ülkenin düşünce kuruluşları yine İstanbul’da bir araya gelmiştir. Ancak bu faaliyetler sürdürülememiştir. Bu adıma aşağıdan yukarı ilişkilerin ilerlemesi prensibiyle desteklemek önemlidir. Bu noktada çeşitli kültürel ve sanatsal faaliyetler etkili olabilir. Çünkü, sanatsal faaliyetler, toplumlara ve kültürlere kendini dolaysız bir şekilde ifade etme imkânı sunmaktadır.

Aynı zamanda sömürgecilik ve ırkçılık gibi bireysel ve sistematik deneyimlerin aktarıldığı sanatsal yapıtlar, Kıta’nın gerçek hikâyesini ve direnişini birlikte değerlendirme imkânı da vermektedir.⁴⁴ Ayrıca, kültürel faaliyetlerin yoğunlaşması, Türkiye ve Afrika arasındaki sosyal hareketliliğin gelişmesine katkı vermesi de beklenebilir. Hâlihazırda Afrika’nın Türkiye’deki temsilcileri çoğunlukla, mülteciler ve öğrencilerden oluşmaktadır. Bu önemli bir alt yapı olmakla birlikte Türkiye-Afrika arasında köprü olması bakımından yeterli değildir.

⁴⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sharon A. Russel Guide to African Cinema, Westport, Connecticut , London, Greenwood press, 1998.

Association of Researchers
On the Middle East and Africa

جمعية دراسات الشرق الأوسط و أفريقيا

www.ordaf.org